

DIE HEBDOMADIS	LVNAE	MARTIS LUDUS DOMESTICUS IUNIORIBUS TRADITUR	MERCVRII	IOVIS	VENERIS LUDUS DOMESTICUS SENIORIBUS TRADITUR	SATVRNI
HORA II POST MERIDIEM IUNIORES =	A ¹ : OPTIMI ANTIQUITATIS AUCTORES [CICERO ET ALII MAGISTRI]	B ¹ : PATRES LATINI + SCRIPTORES MEDIÆ ÆTATIS	C ¹ : ECCLESIASTICA LATINITAS - CARMINA + EXEMPLA TEMPORIS ARTIUM RENTIARUM	A ² : OPTIMI ANTIQUITATIS AUCTORES [CICERO ET ALII MAGISTRI]	B ² : PATRES LATINI + SCRIPTORES MEDIÆ ÆTATIS	C ² : ECCLESIASTICA LATINITAS - CARMINA + EXEMPLA TEMPORIS ARTIUM RENTIARUM
HORA IV POST MERIDIEM IUNIORES AC = SENIORES	D ¹ : LUDUS IUNIORUM CORRIGITUR + ARS SCRIBENDI + LATINITAS DIERUM RENTIARUM	E ¹ : DOCENDI RATIONES + 'ACTA DIURNA' + COLLOCUTIONES COTIDIANÆ	F ¹ : OPTIMI ANTIQUITATIS POETÆ [VERGILIUS ET ALII VATES]	D ² : LUDUS SENIORUM CORRIGITUR + ARS SCRIBENDI + LATINITAS DIERUM RENTIARUM	E ² : DOCENDI RATIONES + 'ACTA DIURNA' + COLLOCUTIONES COTIDIANÆ	F ² : OPTIMI ANTIQUITATIS POETÆ [VERGILIUS ET ALII VATES]
HORA VI POST MERIDIEM SENIORES =	A ¹ : OPTIMI ANTIQUITATIS AUCTORES [CICERO ET ALII MAGISTRI]	B ¹ : PATRES LATINI + SCRIPTORES MEDIÆ ÆTATIS	C ¹ : ECCLESIASTICA LATINITAS - CARMINA + EXEMPLA TEMPORIS ARTIUM RENTIARUM	A ² : OPTIMI ANTIQUITATIS AUCTORES [CICERO ET ALII MAGISTRI]	B ² : PATRES LATINI + SCRIPTORES MEDIÆ ÆTATIS	C ² : ECCLESIASTICA LATINITAS - CARMINA + EXEMPLA TEMPORIS ARTIUM RENTIARUM

NON NYLLA ITINERA "LITTERATA" [= LATINIS CUM LECTIOIBUS.]
QVAE FIERI ÆSTIVÆ SCHOLÆ TEMPORE POSSVNT
ROGATV CONSENSV EFFLAGITATV PARTICIPVM OMNIVM:

A] TOTVM PER DIEM :

POMPEIOS + HERCVLANEVM. Ad SABINAM HORATII VILLAM.
ARPINVM = INGVNADVLA CICERONIS. TUSCVLVM. VEIOS.
OETIA ANTIQVA. SVLMOHEM = OVIDII PATRIAM.
FORMIAS = CICERONIS VILLAM + TIVLVLVM. FVNDOS AC SPVLVNCAM.
AD LAGVM TRABVMENVM. HADRIANVS VILLAM TIVBVRTINAM.
ROGGAM SICCAM ET FOSSEM NOVAM = THOMÆ AQVINATIS LOGA.

B] DIMIDIVM PER DIEM :

AD FORVM ROMANVM. COLOSSEVM. COLLEM PALATINVM.
CAPITOLIVM. FLVIVM TIBEREM. AD OBELISCVS ROMANOS.
PONTIFICIOS HORTOS ARCVS GAVDVLFI. VIAM APPIAM.

Maiores pars mortalium, Pauline, de naturae malignitate I conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam uelociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrunt, adeo ut exceptis admodum paucis ceteros in ipso uitae apparatu uita destituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo turba tantum et imprudens uulgius ingemuit: clarori quoque uirorum hic adfectus querellas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, 'uitam breuem esse, longam artem'; inde Aristotelis cum rerum natura exigentis minime conueniens sapienti uiro lis est: 'actatis illam animalibus tantum indulsisse ut quina aut dena saecula educerent, homini in tam multa ac magna genito tanto ceteriorum terminum stare.' Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa uita et in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene conlocaretur; sed ubi per luxum ac negligentiam diffluit, ubi nulli bonae rei impenditur, ultima demum necessitate cogente quam ire non intelleximus transisse sentimus. Ita est: non accipimus breuem uitam sed facimus nec inopes eius sed prodigi sumus. Sicut amplae et regiae opes, ubi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur, at quamuis modicae, si bono custodi traditae sunt, usu crescant, ita aetas nostra bene disponenti multum patet.

2 Quid de rerum natura querimus? Illa se benigne gessit: uita, si uti scias, longa est. (At) alium insatiabilis tenet auaritia, alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas; alius uino madet, alius inertia torpet; alium defetigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio, alium mercandi praecipua cupiditas circa omnis terras, omnia maria spe lucri ducit; quosdam torquet cupido militiae, numquam non aut alienis periculis intentos aut suis anxios; sunt quos ingratus superiorum cultus uoluntaria seruitute consumat; multos aut adfectatio alienae fortunae aut suae querella detinuit; plerosque nihil certum sequentis uaga et inconstans et sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit; quibusdam nihil quo cursum derigant placet, sed marcentis oscitantisque fata deprendunt, adeo ut quod apud maximum poetarum more oraculi dictum est uerum esse non dubitem: 'exigua pars est uitae qua uiuimus.' Ceterum quidem omne spatium non uita sed tempus est. Urgent et circumstant uitia undique nec resurgere aut in dispectum ueri attollere oculos sinunt, sed mersos et in cupiditatem infixos premunt. Numquam illis recurrere ad se licet; si quando aliqua fortuito quies contigit, uelut profundum mare, in quo post uentum quoque uolutatio est, fluctuantur, nec umquam illis a cupiditatibus suis otium est. De istis me putas dicere quorum in confesso mala sunt? aspice illos ad quorum felicitatem concurrunt: bonis suis offocantur. Quam multis diuitiae graues sunt! quam multorum eloquentia et cotidiana ostentandi ingenii occupatio sanguinem educit! quam multi continuis uoluptatibus pallent! quam multis nihil liberi relinquit circumfusis clientium populus! Omnis denique istos ab infimis usque ad summos pererra: hic aduocat, hic adest, ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat, nemo se sibi uindicat, alius in alium consumitur. Interroga de istis quorum nomina ediscuntur, his illos dinosci uidebis notis: ille illius cultor est, hic illius; suus nemo est. Deinde dementissima quorundam indignatio est: queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire uolentibus non uacauerint! Audet quisquam de alterius superbia queri qui sibi ipse numquam uacat? Ille tamen te, quisquis es, insolenti quidem uultu sed aliquando respexit, ille aures suas ad tua uerba demisit, ille te ad latus suum recepit: tu non inspicere te umquam, non audire dignatus es. Non est itaque quod ista officia cuiquam inputes, quoniam quidem, cum illa faceres, non esse cum alio uolebas sed tecum esse non poterat.

3 Omnia licet quae umquam ingenia fulserunt in hoc unum consentiant, numquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari a nullo patiuntur et, si exigua contentio est de modo finium, ad lapides et arma discurrunt: in uitam suam incedere alios sinunt, immo uero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur qui pecuniam suam diuidere uelit: uitam unusquisque quam multis distribuit! Adstricti sunt in continendo patrimonio, simul ad iacturam temporis uentum est, profusissimi in eo cuius unius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem: 'peruenisse te ad ultimum aetatis humanae uidemus, centesimus tibi uel supra premitur annus: aegredum ad computationem aetatem tuam reuoca. Duc quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abstulerit, quantum lis uxoriam, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per urbem discursatio; adice morbos quos manu fecimus, adice et quod sine usu iacuit: uidebis te pauciores annos habere quam numeras. Repete memoria tecum quando certus consilii fueris, quotus quisque dies ut destinaueras cesserit, quando tibi usus tui fuerit, quando in statu suo uultus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aeuo facti operis sit, quam multi uitam tuam diripuerint te non sentiente quid perderes, quantum uanus dolor, stulta laetitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit, quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelleges te in maturum mori.' Quid ergo est in causa? Tamquam semper uicturi uiuimus, numquam uobis fragilitas uestra succurrit, non obseruatis quantum iam temporis transierit;

uelut ex pleno et abundanti perditis, cum interim fortasse ille ipse qui alicui uel homini uel rei donatur dies ultimus sit. Omnia tamquam mortales timetis, omnia tamquam immortales concupiscitis. Audies plerosque dicentes: 'a quinquagesimo anno in otium secedam, sexagesimus me annus ab officiis dimittet.' Et quem tandem longioris uitae praedem accipis? Quis ista sicut disponis ire patietur? Non pudet te reliquias uitae tibi reseruare et id solum tempus bonae menti destinare quod in nullam rem conferri possit? Quam seruum est tunc uiuere incipere cum desinendum est! Quae tam stulta mortalitatis obliuio in quinquagesimum et sexagesimum annum differre sana consilia et inde uelle uitam inchoare quo pauci perduxerunt!

Potentissimis et in altum sublatis hominibus excidere uoces uidebis quibus otium optent laudent, omnibus bonis suis praefertant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere; nam ut nihil extra lacessat aut quatiat, in se ipsa fortuna ruit.

Diuus Augustus, cui di plura quam ulli praestiterunt, non desit quietem sibi precari et uacationem a re publica petere; omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut speraret otium; hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solacio, aliquando se uicturum sibi. In quadam ad senatum missa epistula, cum requiem suam non uacuum fore dignitatis nec a priore gloria discrepantem pollicitus esset, haec uerba inueni: 'sed ista fieri speciosius quam promitti possunt. Me tamen cupido temporis optatissimi mihi prouexit ut, quoniam rerum laetitia moratur [ut] adhuc, praeciperem aliquid uoluptatis ex uerborum dulcedine.' Tanta uisa est res otium ut illam, quia usu non poterat, cogitatione praesumeret. Qui omnia uidebat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus cogitabat quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat quantum illa bona per omnis terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarum sollicitudinum tenerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissime cum adfinibus coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit. Per Macedoniam Siciliam Aegyptum Syriam Asiamque et omnis prope oras bello circumactus Romana caede lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat inmixtosque mediae paci et imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum et Euphraten et Danuuium terminos mouet, in ipsa urbe Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnati, aliorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia et tot nobiles iuuenes adulterio uelut sacramento adacti iam infractam aetatem territabant Iullusque et iterum timenda cum Antonio mulier. Haec ulcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur; uelut graue multo sanguine corpus parte semper aliqua rumpebatur. Itaque otium optabat, in huius spe et cogitatione labores eius residebant, hoc uotum erat eius qui uoti compotes facere poterat.

5 M. Cicero inter Catilinas Clodios iactatus Pompeiosque et Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum re publica et illam pessum euntem tenet, nouissime abductus, nec secundis rebus quietus nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa sed sine fine laudatum detestatur! Quam flebiles uoces exprimit in quadam ad Atticum epistula iam uicto patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente! 'Quid agam' inquit 'hic quaeris? moror in Tusculano meo semiliber.' Alia deinceps adicit quibus et priorem aetatem complorat et de praesenti queritur et de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero: at mehercules numquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam semiliber erit, integrae semper libertatis et solidae, solutus et sui iuris et altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse qui supra fortunam est?

Liuius Drusus, uir acer et uehemens, cum leges nouas et mala Gracchana mouisset stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non peruidens quas nec agere licebat nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, execratus inquietam a primordiis uitam dicitur dixisse uni sibi ne puero quidem umquam serias contigisse. Ausus est enim et pupillus adhuc et praetextatus iudicibus reos commendare et gratiam suam foro interponere, tam efficaciter quidem ut quaedam iudicia constet ab illo raptis. Quo non erumperet tam in matura ambitio? scires in malum ingens et priuatum et publicum euasuram (tam) praecoquam audaciam. Sero itaque querebatur nullas sibi serias contigisse, a puero seditionis et foro grauis. Disputatur an ipse sibi manus attulerit; subito enim uulnere per inguen accepto conlapsus est, aliquo dubitante an mors eius uoluntaria esset, nullo an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures qui, cum aliis felicissimi uiderentur, ipsi in se uerum testimonium dixerunt perosi omnem actum annorum suorum; sed his querellis nec alios mutauerunt nec se ipsos; nam cum uerba eruperunt, adfectus ad consuetudinem relabuntur.

serant casus. nam proelia maxima natali suo die fecit omnia, quo factum est ut eius diem natalem festum haberet universa Sicilia. huic quidam Laphystius, homo petulans et ingratus, vadimonium cum vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coercere conarentur, Timoleon oravit omnes, ne id facerent. namque id ut Laphystio et cuivis liceret, se maximos labores summaque adisse pericula. hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus, quod quisque vellet, legibus experiri liceret. idem, cum quidam Laphystii similis, nomine Demaenetus, in contione populi de rebus gestis eius detrahere coepisset ac nonnulla inveheretur in Timoleonem, dixit nunc demum se voti esse damnatum: namque hoc a diis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restitueret Syracusanis, in qua cuivis liceret de quo vellet impune dicere.

Hic cum diem supremum obisset, publice a Syracusanis in gymnasio, quod Timoleonem appellatur, tota celebrante Sicilia sepultus est.

Hi fere fuerunt Graeciae gentis duces, qui memoria digni videantur, praeter reges: namque eos attingere nolumus, quod omnium res gestae separatim sunt relatæ. neque tamen ii admodum sunt multi. Lacedaemonius autem Agesilaus nomine, non potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani, ex iis vero, qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum Cyrus et Darius, Hystaspis filius, quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. prior horum apud Massagetas in proelio cecidit, Darius senectute diem obiit supremum. tres sunt praeterea:

1 Laphystius Longolius: Lamistius ABPR 14 damnatum] compositus MR. Hanc capta in libro sine Timoleonem aduocam primus aduocavit Catulus Cato 20 Graecae et d. det. aliquot: graeciae ABNPR 27 Hirtapai (Hyr. AB) ABP

eiusdem generis: Xerxes et duo Artaxerxes, Macrochir cognomine et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post hominum memoriam exercitiis terra marique bellum intulit Graeciae. at Macrochir praecipuam habet laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae, quam incredibili ornauit virtute belli: namque illo Perse nemo manu fuit fortior. Mnemon autem iustitiae fama floruit, nam cum matris suae scelere amisisset uxorem, tantum induisit dolori, ut eum pietas vinceret. ex his duo eodem nomine morbo naturae debitum reddiderunt, tertius ab Artabano praefecto ferro interemptus est.

2 Ex Macedonum autem gente duo multo ceteros antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus, Amyntae filius, et Alexander Magnus. horum alter Babylone morbo consumptus est, Philippus Aegiae a Pausania, cum spectatum ludos iret, iuxta theatrum occisus est. unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. is cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interit. unus item Siculus, Dionysius prior. nam et manu fortis et belli peritus fuit et, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius denique rei cupidus nisi singularis perpetuique imperii ob eamque rem crudelis: nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius insidiatorem putaret. hic cum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate: maior enim annos sexaginta natus decessit florente regno. neque in tam multis annis cuiusquam ex sua stirpe funus vidit, cum ex tribus uxoribus liberos procreasset multaque ei nati essent nepotes.

3 Fuerunt praeterea magni reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum eius imperia ceperunt, in his

1 gentis Fr. Richter 2 cognomine Nipp.: quoque ABMP que R: om. u. Mnemon u: Memnon MR: Memnon ABP 15 Aegius Fleck: Egea AP 20 multi reges Mu

Antigonus et huius filius Demetrius, Lysimachus, Seleucus, Ptolemaeus. ex his Antigonus in proelio, cum adversus Seleucum et Lysimachum dimicaret, occisus est. pari leto affectus est Lysimachus ab Seleuco: namque societate dissoluta bellum inter se gesserunt. at Demetrius, cum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello in custodia socer generi perit a morbo. neque ita multo post Seleucus a Ptolemaeo Cerauno dolo interfectus est, quem ille a patre expulsus Alexandriae alienarum opum indigentem receperat. ipse autem Ptolemaeus, cum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur.

De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non praeterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africa natos praestitisse constat.

HAMILCAR, Hannibalis filius, cognomine Barca, Karthaginiensis, primo Poenico bello, sed temporibus extremis, admodum adulescentulus in Sicilia praesse coepit exercitui. cum ante eius adventum et mari et terra male res gererentur Karthaginiensium, ipse ubi adfuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit, saepeque e contrario occasione data lacessivit semperque superior discessit. quo facto, cum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. interim Karthaginienses classe apud insulas Aegatis a C. Lutatio, consule Romanorum, superati statuerunt belli facere finem eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. ille etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci servium dum putavit, quod patriam exhaustam sumptibus diutius calamitates belli ferre non posse intellegebat, sed ita ut statim

8 a om. MR. 20 ante] autem A: autem eius aduocata H dett. Nipp.

mente ageret, si paulum modo res essent refectae, bellum renovare Romanosque armis persequi, donecum aut virtute vicissent aut victi manus dedissent. hoc consilio pacem conciliavit, in quo tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenebant, armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente patria ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret: non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversus hostis adversarios tradere. huius pertinacia cessit Catulus.

2 At ille ut Karthaginem venit, multo aliter ac sperarat rem publicam se habentem cognovit. namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum, ut nunquam pari periculo fuerit Karthago nisi cum deleta est. primo mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desceverunt, quorum numerus erat xx milium. hi totam abaliam narunt Africam, ipsam Karthaginem oppugnarunt. quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam auxilia ab Romanis petierint etque impetrarint. sed extremo, cum prope iam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. is non solum hostes a muris Karthaginis removit, cum amplius c milia facta essent armatorum, sed etiam eo compulsi, ut locorum angustiis clausi plures fame quam ferro interirent. omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africae, restituit patriae. neque eo fuit contentus, sed etiam finis imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

3 Rebus his ex sententia peractis fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque

9 aut uirtute] uirtu A: u: certe B: certe MRu 4 in quo u: in qua mod. 5 tenuerunt Lond. 10 Catulus om. AB 15 quibus a. R. uxi erat Vulkaber et Hulan (conf. Est. Pol.) 19 impetrarunt Nipp.

secum duxit filium Hannibalem annorum novem. erat praeterea cum eo adulescens illustris, formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligere turpius, quam par erat, ab Hamilcare loquebantur: non enim maledici tanto viro deesse poterant. quo factum est ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo veteretur esse. huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum non poterat interdici socero genero. de hoc ideo mentionem fecimus, quod Hamilcare occiso ille exercitui praefuit resque magnas gessit et princeps largitione vetustos pervertit mores Karthaginiensium eiusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna: maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. hic cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. huius perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. namque Hannibal, filius eius, assiduis patris obstationibus eo est perductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

HANNIBAL, Hamilcaris filius, Karthaginiensis. si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est infutandum Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedit fortitudine cunctas nationes. nam: quodcumque cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior. quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse. sed multorum obtractatio devicit unius virtutem.

11 socer a genere B: socer genere Lond.: socero generi MR 12 Vettones u: Vettones MP: Vettones ABR 26 antecederet Cato u

- Nisi per te sapias, frustra sapientem audias.
- Necessitati sapiens nihil umquam negat.
Non facile de innocente crimen fingitur.
- 475 Nimum boni est in morte cum nihil est mali.
Ni gradus servetur, nulli tutus est summus locus.
- Nihil est miserius quam ubi pudet quod feceris.
- Nec mortem effugere quisquam nec amorem potest.
Necessitatem ferre non flere addebet.
- 480 Nusquam facilius culpa quam in turba latet.
- Non leve beneficium praestat qui breviter negat.
(Non est beatus esse se qui non putat.)
Omnis voluptas quemcumque arrisit nocet.
Officium benivoli animi finem non habet.
- 485 O vita misero longa, felici brevis!
Obiurgari in calamitate gravius est quam calamitas.
O dulce tormentum ubi reprimitur gaudium!
Omnes aequo animo parent ubi digni imperant.
Occidi est pulchrum, ignominiose ubi servias.
- 490 O tacitum tormentum animi conscientia!
Optime positum est beneficium <bene> ubi meminit
qui accipit.
Obsequio nuptae cito fit odium paelicis.
- Occasio receptus difficiles habet.
O pessimum periculum quod opertum latet!
- 495 Omnes cum occulte peccant, peccant ocuis.
Occasio aegre offertur, facile amittitur.
Oculi <occulte> amorem incipiunt, consuetudo
- perficit.
Probus libertus sine natura est filius.
- Prodesse qui vult nec potest, aequae est miser.
- 500 Pericla timidus etiam quae non sunt videt.
Pudor doceri non potest, nasci potest.
Plus est quam poena sinere miserum vivere.
- Pudorem alienum qui eripit perdit suum.
Patientia animi occultas divitias habet.
- 505 Peiora multo cogitat mutus dolor.
Pecunia <una> regimen est rerum omnium.
Pudor dimissus numquam redit in gratiam.
Perdendi finem nemo nisi egestas facit.
Poena ad malum serpens iam cum properat venit.
- 610 Plus est quam poena iniuriae succumbere.
Pro medicina est dolor dolorem qui necat.
Patiens et fortis se ipsum felicem facit.
- Prospicere in pace oportet quod bellum iuvat.
Parens iratus in se est crudelissimus.
- 615 Perdit non donat qui dat nisi sit memoria.
- Probi delicta negligens, leges teras.
Pars benefici est quod petitur si belle neges.
Properare in iudicando est crimen quaerere.
Populi est mancipium quisquis patriae est utilis.
- 520 Per quae sis tutus illa semper cogites.
Perfugere ad inferiorem se ipsum est tradere.
Peccatum amici veluti tuum recte putes.
- Potens misericors publica est felicitas.
Praesens est semper absens qui se ulciscitur.
- 525 Perfacile quod vota imperant felix facit.
- Poenam moratur improbus, non praeterit.
Perdidisse ad assem malleum quam accepisse turpiter.
- Paucorum est intellegere quid donet deus.
Perenne coniugium animus, non corpus, facit.
- 530 Pereundi scire tempus adsidue est mori.
Potenti irasci sibi periculum est quaerere.
- Peccare pauci nolunt, nulli nesciunt.
Paucorum improbitas est multorum calamitas.
Pro dominis peccare etiam virtutis loco est.
- 535 Patiendo multa venient quae nequeas pati.
Paratae lacrimae insidias non fletum indicant.
Peccatum extenuat qui celeriter corrigit.
Pudorem habere servitus quodammodo est.
Potest uti adversis numquam felicitas.
- 540 Prudentis vultus etiam sermonis loco est.
Probo beneficium qui dat ex parte accipit.
- Pudor si quem non flectit, non frangit timor.
Poena allevatur ubi relaxatur dolor.
Plures tegit Fortuna quam tutos facit.
- 645 Post calamitatem memoria alia est calamitas.
- Probo bona fama maxima est hereditas.
Pericla qui audet ante vincit quam accipit.
Perpetuo vincit qui utitur clementia.
Plures amicos mensa quam mens concipit.
- Prudentis est irascier sero et semel.
- 551 Per quem sis clarus illi quod sis imputes.
- Poena sat est qui laesit cum supplex venit.
- Quamvis non rectum quod iuvat rectum putes.
Quisquis nocere didicit meminit cum potest.
- 555 Qui metuit calamitatem rarius accipit.
Quam miserum est mortem cupere nec posse emori!
Qui pro innocente dicit satis est eloquens.
Qui cum dolet blanditur post tempus sapit.
- Quod timeas citius quam quod speres evenit.
- 560 Quod vult cupiditas cogitat, non quod decet.
Quicquid conaris, quo pervenias cogites.
Qui bene dissimulat citius inimico nocet.
Quod semper est paratum non semper iuvat.
Quodcumque celes ipse tibi fias timor.
- 565 Qui ius iurandum servat quovis pervenit.
Quod aetas vitium posuit aetas auferet.
Quemcumque quaerit calamitas facile invenit.
Quod periit quaeri pote, reprimi non potest.
- Quam miserum officium est quod successum non
habet!
- 570 Quam miser est cui est ingrata misericordia!
Quam miserum est cogi opprimere quem saluum velis!
- Quem fama semel oppressit vix restituitur.
- Quod vix contingit ut voluptatem parit!
- Quam miserum est id quod pauci habent amittere!
- 575 Qui in vero dubitat male agit cum deliberat.
- Quicquid vindicandum est, <omnis> optima est
occasio.
- Quam miserum auxilium est ubi nocet quod sustinet!
Qui pote consilium fugere sapere idem potest.
- 580 Qui ulcisci dubitat improbos plures facit.
Qui obesse cum potest non vult prodest <tibi>.
- Quicquid bono concedas, des partem tibi.
- Quod nescias cui serves stultum est parcere.
- Quae vult videri bella nimis, nulli negat.
- 585 Qui debet limen creditoris non amat.
Qui pote transferre amorem pote deponere.
Qui culpae ignoscit uni suadet pluribus.
Quod improbis eripitur donatur probis.
Qui sibi non vivit aliis merito est mortuus.
- 590 Quicquid fit cum virtute fit cum gloria.
Qui exspectat ut rogetur officium levat.
Qui timet amicum vim non novit nominis.
- Qui <non> potest celare vitium non facit.
- Qui omnes insidias timet in nullas incidit.
- 595 Quam malus est culpam qui suam alterius facit!
- Qui docte servit partem dominatus tenet.
Qui se ipse laudat cito derisorem invenit.
Quam miserum est bene quod feceris factum queri!
- Quam est felix vita quae sine odiis transit!
- 600 Quicquid futurum est summum ab imo nascitur.
Quam miserum est ubi consilium casu vincitur!
Quicquid fortuna exornat cito contemnitur.
Quicquid plus quam necesse est possideas premit.
Qui pote nocere timetur cum etiam non adest.
- 605 Quem bono tenere non potueris, contineas malo.
- Quod senior loquitur omnes consilium putant:
Quam miserum est, ubi te captant, qui defenderent!
- Quod quisque amat laudando commendat sibi.
- Quem diligas etiam † queri de ipso malum est.
- 610 Qui venit ut noceat semper meditatus venit.
- Quis miserum sciret, verba nisi haberet dolor?
Quam miserum est cum se renovat consumptum
malum!
Quanto serius peccatur tanto incipitur turpius.
- Quam miser est qui excusare sibi se non potest!
- 615 Quo caveas, cum animus aliud verba aliud petunt?
- Qui invitus servit, fit miser, servit tamen.
- Quod est timendum decipit si negligas.
Quid tibi pecunia opus est, si uti non potes?
Quod fugere credas saepe solet occurrere.
- 620 Quamvis acerbis qui monet nulli nocet.
Qui numerosis studet amicis is etiam inimicos ferat.
- Qui semet accusat ab alio non potest criminari.
- Qui dormientem necat absentem ulciscitur.
- Quod est venturum sapiens ut praesens cavet.

IVNIORVM
A - (4)

VI *Ser. Dyrrhachi Id. Quint. a. 706 (48).*
SVIS S. D.

EPP. AD FAMILIARES XIV.

Nec saepe est cui litteras demus, nec rem habemus ullam quam scribere velimus. Ex tuis litteris, quas proxime accepi, cognovi praedium nullum venire potuisse. Qua re videaris velim quo modo satis fiat ei, cui sciris me satis fieri velle. Quod nostra tibi gratias agit, id ego non miror te mereri ut ea tibi merito tuo gratias agere possit. Pollicem, si adhuc non est profectus, quam primum fac extrudas. Cura ut valeas. Idib. Quint.

modeste venturus est, recte in praesentia domi esse potest; sin homo amens diripiendam urbem daturus est, vereor ut Dolabella ipse satis nobis prodesse possit. Etiam illud metuo ne iam intercludamur, ut cum velitis exire non liceat. Reliquum est, quod ipsae optime considerabitis, vestri similes feminae sintne Romae; si enim non sunt, videndum est ut honeste vos esse possitis. Quo modo quidem nunc se res habet, modo ut haec nobis loca tenere liceat, bellissime vel mecum vel in nostris praediis esse poteritis. Etiam illud verendum est ne brevi tempore famas in urbe sit. His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cum quibus vobis videbitur, consideretis, ad summam animo forti sitis. Labienus rem meliorem fecit; adiuvat etiam Piso, quod ab urbe discedit et sceleris condemnat generum suum. Vos, meae carissimae animae, quam saepissime ad me scribite et vos quid agatis et quid istic agatur. Quintus pater et filius et Rufus vobis s. d. Valete. VIII K. [Quint.] Menturnis.

VII *Ser. in portu Caesariae nave conserata vi Id. Iun. a. 705 (49).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. P.

Omnis molestias et sollicitudines, quibus et te miserrimam habui, id quod mihi molestissimum est, et Tulliolam, quae nobis nostra vita dulcior est, deposui et eieci. Quid causae autem fuerit postredie intellexi quam a vobis discessi. Nihil apertor noctu eieci; statim ita sum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur; cui quidem tu deo, quem ad modum soles, pie et caste satis facies [id est Apollini et Aesculapio]. Navem spero nos valde bonam habere. In eam simul atque conscendi, haec scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiaris multas epistulas, quibus te et Tulliolam nostram diligentissime commendabo. Cohortar vos quo animo fortiores essetis, nisi vos fortiores cognossem quam quemquam virum. Et tamen eius modi spero negotia esse, ut et vos istic commodissime sperem esse et me aliquando cum similibus nostri rem p. defensuros. Tu primum valetudinem tuam velim cures; deinde, si tibi videbitur, villis iis utere, quae longissime aberunt a militibus. Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit. Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit. Etiam atque etiam vale. D. VII. Idus Iun.

XV *Ser. Brundisii vii K. Quint. a. 707 (47).*
TVLLIVS S. D. TERENCEIAE

Si vales, bene est. Constitueramus, ut ad te antea scripseram, obviam Ciceronem Caesari mittere, sed mutavimus consilium, quia de illius adventu nihil audiebamus. De ceteris rebus, etsi nihil erat novi, tamen quid velimus et quid hoc tempore putemus opus esse ex Sicca poteris cognoscere. Tulliam adhuc mecum teneo. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XII K. Quintilis.

VIII *Ser. Brundisii a. d. iv Non. Iun. a. 707 (47).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S.

Si vales, bene est, ego valeo. Valetudinem tuam velim cures diligentissime. Nam mihi et scriptum et nuntiatum est te in febrim subito incidisse. Quod celeriter me fecisti de Caesaris litteris certior, fecisti mihi gratum. Item posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, facies ut sciam. Cura ut valeas. Vale. D. IIII Non. Iun.

XVI *Ser. Brundisii pr. Non. Iun. a. 707 (47).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.

S. v. b. e. v. Etsi eius modi tempora nostra sunt ut nihil habeam quod aut a te litterarum expectem aut ipse ad te scribam, tamen nescio quo modo et ipse vestras litteras expecto et scribo ad vos, cum habeo qui ferat. Volumnia debuit in te officiosior esse quam fuit, et id ipsum quod fecit potuit diligentius facere et cautius. Quamquam alia sunt quae magis curemus magisque dolemus, quae me ita conficiunt, ut ii voluerunt qui me de mea sententia detruserunt. Cura ut valeas. Pr. Non. Iun.

IX *Ser. Brundisii a. 706 (48) a. d. xvi K. Iun.*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. P.

Ad ceteras meas miseras accessit dolor et de Dolabellae valetudine et de Tulliae. Omnino de omnibus rebus nec quid consili capiam nec quid faciam scio. Tu velim tuam et Tulliae valetudinem cures. Vale.

XVII *Ser. Brundisii a. 706 (48), vii K. Iun.*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.

S. v. b. e. v. Si quid haberem quod ad te scriberem, facerem id et pluribus verbis et saepius. Nunc quae sint negotia vides; ego autem quo modo sim adfectus ex Lepta et Trebatio poteris cognoscere. Tu fac ut tuam et Tulliae valetudinem cures. Vale.

X *Ser. Brundisii vi Id. Quint. a. 707 (47).*
TVLLIVS S. D. TERENCEIAE SVAE.

Quid fieri placeret scripsi ad Pomponium serius quam oportuit. Cum eo si locuta eris, intelleges quid fieri velim; apertius scribi, quoniam ad illum scripseram, necesse non fuit. De ea re et de ceteris rebus quam primum velim nobis litteras mittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. VII Idus Quintilis.

XVIII *Ser. Formisii ix K. Febr. a. 705 (49).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE ET PATER SVAVISSIMAE FILIAE CICERO MATRI ET SORORI S. D. P.

Considerandum vobis etiam atque etiam, animae meae, diligenter puto quid faciatis, Romanae sitis an mecum an aliquo tuo loco; id non solum meum consilium est sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem haec, Romae vos esse tuto posse per Dolabellam, eamque rem posse nobis adiumento esse, si quae vis aut si quae rapinae fieri coeperint. Sed rursus illud me movet, quod video omnes bonos abesse Roma et eos mulieres suas secum habere. Haec autem regio, in qua ego sum, nostrorum est cum oppidorum tum etiam praediorum, ut et multum esse mecum et, cum abieritis, commode et in nostris esse possitis. Mihi plane non satis constat adhuc utrum sit melius. Vos videte quid aliae faciant isto loco feminae et ne, cum velitis, exire non liceat. Id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum et cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula et praesidium habeat Philotimo dicitis; et velim tabellarios instituat certos, ut cotidie aliquas a vobis litteras accipiam; maxime autem date operam ut valeatis, si nos vultis valere. VIII K. Formisii.

XI *Ser. Brundisii vii K. Quint. a. 707 (47).*
TVLLIVS S. D. TERENCEIAE SVAE

S. v. b. e. v. Tullia nostra venit ad me pr. Idus Iun. Cuius summa virtute et singulari humanitate graviore etiam sum dolore adfectus nostra factum esse negligentia ut longe alia in fortuna esset atque eius pietas ac dignitas postulabat. Nobis erat in animo Ciceronem ad Caesarem mittere et cum eo Cn. Sallustium. Si profectus erit, faciam te certior. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XVII K. Quintilis.

XIX *Ser. Brundisii in K. Dec. a. 706 (48).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.

In maximis meis doloribus excruciat me valetudo Tulliae nostrae, de qua nihil est quod ad te plura scribam; tibi enim aequae magnae curae esse certo scio. Quod me propius vultis accedere, video ita esse faciendum et iam ante fecissem, sed me multa impederunt, quae ne nunc quidem expedita sunt. Sed a Pomponio expecto litteras; quas ad me quam primum perferendas cures velim. Da operam ut valeas.

XII *Ser. Brundisii prid. Non. Novemb. a. 706 (48).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.

Quod nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuo gaudeas velim; sed perturbati dolore animi magnisque iniuriis metuo ne id consili ceperimus, quod non facile explicare possimus. Qua re quantum potes adiuva; quid autem possis mihi in mentem non venit. In viam quod te des hoc tempore nihil est. Et longum est iter et non tutum, et non video quid prodesse possis, si veneris. Vale. D. pr. Non. Nov. Brundisio.

XX *Ser. de Venusino K. Oct. a. 707 (47).*
TVLLIVS S. D. TERENCEIAE SVAE.

In Tusculanum nos venturos putamus aut Nonis aut postredie. Ibi ut sint omnia parata (plures enim fortasse nobiscum erunt et, ut arbitror, diutius ibi commorabimur); labrum si in balneo non est, ut sit, item cetera quae sunt ad victum et ad valetudinem necessaria. Vale. K. Oct. de Venusino.

XIII *Ser. Brundisii vi Id. Quint. a. 707 (47).*
TVLLIVS S. D. TERENCEIAE SVAE

Quod scripsi ad te proximis litteris de nuntio remittendo, quae sit istius vis hoc tempore et quae concitatio multitudinis ignoro. Si metuendus iratus est, quiesces; tamen ab illo fortasse nascetur. Torum iudicabis quale sit et, quod in miserrimis rebus minime miserum putabis, id facies. Vale. VI Id. Quintilis.

XIV *Ser. Minturnis vii K. Febr. a. 705 (49).*
TVLLIVS TERENCEIAE ET PATER TVLLIAE, DVABVS ANIMIS SVIS, ET CICERO MATRI OPTIMAE, SVAVISSIMAE SORORI S. P. D.

Si vos valetis, nos valemus. Vestrum iam consilium est non solum meum quid sit vobis faciendum. Si ille Romam

XXIV *Ser. Brundisii vi Id. Sept. a. 707 (47).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.
S. v. b. e. v. Nos neque de Caesaris adventu neque de litteris, quas Philotimus habere dicitur, quicquam adhuc certi habemus. Si quid erit certi, faciam te statim certiorum. Valetudinem tuam fac ut cures. Vale. III Idus Septilis.

XXII *Ser. Brundisii K. Sept. a. 707 (47).*
TVLLIVS S. D. TERENCEIAE SVAE.
S. v. b. e. v. Nos cotidie tabellarios nostros expectamus. Qui si venerint, fortasse erimus certiores quid nobis faciendum sit, faciemusque te statim certiorum. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. K. Septemb.

XXIII *Ser. Brundisii prid. Id. Sept. a. 707 (47).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.
S. v. b. e. v. Redditum mihi tandem sunt a Caesare litterae satis liberales, et ipse opinione celerius venturus esse dicitur. Cui utrum obviam procedam an hic eum expectem cum constituro, faciam te certiorum. Tabellarios mihi velim quam primum remittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. D. pr. Id. Sept.

XXI *Ser. Brundisii prid. a. d. iii Non. Iun. a. 707 (47).*
TVLLIVS TERENCEIAE SVAE S. D.
S. v. b. e. v. Da operam ut convalescas, quod opus erit, ut res tempusque postulat, providas atque administras et ad me de omnibus rebus quam saepissime litteras mittas. Vale.

Nunc ut exordio priore sum pollicitus, de multis custodibus loquar: quamquam canis falso dicitur mutus custos. Nam quis hominum clarior, aut tanta vociferatione bestiam vel furem praedicat, quam iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inveniri potest vigilantior? quis denique ultor aut vindex constantior? Quare vel in primis hoc animal mercari, tuerique debet agricola, quod et villam, et fructus, familiamque, et pecora custodit. Ejus autem parandi tuendique triplex ratio est: namque unum genus adversus hominum insidias eligitur; et id villam, quaeque juncta sunt villae, custodit: et alterum propellendis injuriis hominum ac ferarum; et id observat domi stabulum, foris pecora pascentia: tertium venandi gratia comparatur; idque non solum nihil agricolam juvat, sed et avocat, desidemque ab opere suo reddit. De villatico igitur et pastoralis dicendum est: nam venaticus nihil pertinet ad nostram professionem. Villae custos eligendus est amplissimi corporis, vasti latratu canorique, ut prius audita maleficum, deinde etiam conspectu terreat, et tamen nonnunquam, ne visus quidem, horribili fremitu suo fuget insidiantem. Sit autem coloris unius, isque magis eligatur albus in pastoralis, niger in villatico: nam varius in neutro est laudabilis: pastor album probat, quoniam est ferae dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane vel etiam crepusculo, ne pro bestia canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficiis opponitur, sive luce clara fur advenerit, terribilior niger conspicitur: sive noctu, ne conspicitur quidem propter umbræ similitudinem, quamobrem tectus tenebris canis tutiorem accessum habet ad insidiantem. Probat quadratus potius quam longus aut brevis, capite tam magno, ut corporis videatur pars maxima, dejectis et propeadentibus auribus, nigris vel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo villosoque pectore, latis armis, erubibus crassis et hirtis, cauda brevi, vestigiorum articulis et unguibus amplissimis, qui Graece *δρακῆ* appellantur. Hic erit villatici canis status praecipue laudandus. Mores autem neque mitissimi, neque rursus truces atque crudeles; quod illi furem quoque adulantur, hi etiam domesticos invadunt: satis est, severos esse nec blandos, ut nonnunquam etiam conservas iratius intueantur, semper excandescant in externos. Maxime autem debent in custodia vigilantes conspici, nec erronei, sed assidui et circumspecti magis, quam temerarii: nam illi, nisi quod certum compererunt, non indicant: hi vano strepitu et falsa suspitione concitantur. Haec ideo memoranda credidi, quia non natura tantum, sed etiam disciplina mores facit, ut et quum emendi potestas fuerit, ejusmodi probemus; et quum educabimus dominatos, talibus institutis formemus. Nec multum refert, an villatici corporibus graves et parum veloces sint: plus enim cominus et in gradu, quam eminus et in spatioso cursu facere debent: nam semper circa septa et intra aedificium consistere, imo ne longius quidem recedere debent, satisque pulchre funguntur officio, si et advenientem sagaciter odorantur, et latratu conterrent, nec patiuntur propius accedere, vel constantius appropinquantem violenter invadunt: primum est enim non adtentari, secundum est lacessitum fortiter et perseveranter vindicari. Atque haec de domesticis custodibus; illa de pastoralibus.

Pecuarius canis neque tam strigosus aut pernix debet esse, quam qui damas cervosque, et velocissima sectatur animalia, nec tam obesus aut gravis, quam villae horreique custos: sed et robustus nihilominus, et aliquatenus promptus ac strenuus, quoniam et ad rixam, et ad pugnam, nec minus ad cursum comparatur, quum et lupi repellere insidias, et raptorem ferum consequi fugientem, praedam excutere atque asferre debeat: quare status ejus longior productiorque ad hos casus magis habilis est, quam brevis, aut etiam quadratus: quoniam, ut dixi, nonnunquam necessitas exigit celeritate bestiam consectandam: caeteri artus similes membris villatici canis neque probantur.

Cibaria fere eadem sunt utrique generi praebenda: nam si iam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum sero commode pascit: si autem surculo consitus ager sine pascuo est, farreo vel triticeo pane satiandi sunt, admisto tamen liquore coctae fabae, sed tepido: nam fervens rabiem creat.

Huic quadrupedi, neque foeminae neque mari, nisi post annum permittenda Venus est: quae si teneris conceditur, carpit et corpus et vires, animosque degeuerat. Primus effoetae partus amoveendus est, quoniam tiruncula nec recte nutrit, et educatio totius habitus aufert incrementum. Mares juveniliter usque in annos decem progenerant: post id tempus ineuodis foeminis non videntur habiles, quoniam seniorum pigra soboles existit. Foeminae concipiunt usque in annos novem, nec sunt utiles post decimum. Catulos sex mensibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrem lusus ac lasciviae causa: postea castenis per diem continendi et noctibus solveodi. Nec unquam eos, quorum generosam volumus indolem conservare, patiemur alienae nutriciae uberibus educari: quoniam semper et lac, et spiritus maternus longe magis ingenii atque incrementa corporis auget: quod si effoeta lacte deficitur, caprinum maxime conveniet praebere catulis, dum fiant mensium quatuor. Nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat: nec tamen brevioribus, quam quae duabus syllabis enuntiantur, sicuti Graecum est *σύνλαξ*, Latium *ferox*, Graecum *λάκων*, Latium *celer*: vel foemina, ut sunt Graeca *σπερδῆ*, *ἀλάξ*, *ψύμν*: Latina, *lupa*, *cerva*, *tigris*. Catulorum caudas post diem quadragesimum, quam sint editi, sic castrare conveniet: nervus est, qui per articulos spinæ prorepat usque ad ultimam partem caudae: is mordicus comprehensus, et aliquatenus eductus abruptitur: quo facto neque in longitudinem cauda foedum capit incrementum, et, ut plurimi pastores affirmant, rabies arcetur, letifer morbus huic generi.

DE MORBUS ET MEDICINA CANUM.

Fere autem per aestatem sic muscis aures canum exulcerantur, saepe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendae sunt: quod si ulceribus jam praecoccupatae fuerint, coctam picem liquidam suillae adipi mistam volneribus stillari conveniet: hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt: nam manu non sunt vellendi, ne, ut et ante praedixeram, faciant ulcera. Puliosae cani remedia sunt, sive cuminum tritum pari pondere cum veratro, aquaque mistum et inlitum; seu cucumeris anguinei succus; vel, si haec non sunt, vetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, gypsi et sesami tantundem conterito, et cum pice liquida permisceto, vitiosamque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse conveniens: eadem pestis, si fuerit vehementior, cedrio liquore aboletur: reliqua vitia, sicut in caeteris animalibus praecipimus, curanda sunt. Hactenus de minore pecore: mox de villaticis pastionibus, quae continent volucrum, pisciumque, et silvestrium quadrupedum curam, sequenti volumine praecipimus.

DE ASELLO.

De minore pecore dicturis, Publi Silvine, principium tenebit minor Arcadico vilis hic vulgarisque asellus, cujus plerique rusticarum rerum auctores in emendis lucidisque jumentis praecipuam rationem volunt esse: nec injuria.

C. PLINIVS CANINIO SVO S.

1 Sum ex iis qui mirer antiquos, non tamen (ut quidam) temporum nostrorum ingenia despicio. Neque enim quasi
2 lassa et effeta natura nihil iam laudabile parit. Atque adeo nuper audiui Vergilium Romanum paucis legentem comoediam ad exemplar ueteris comoediae scriptam, tam bene ut
3 esse quandoque possit exemplar. Nescio an noris hominem, quamquam nosse debes; est enim probitate morum, ingenii
4 elegantia, operum uarietate monstrabilis. Scripsit mimiambos tenuiter argute uenuste, atque in hoc genere eloquentissime; nullum est enim genus quod absolutum non possit
5 eloquentissimum dici. Scripsit comoedias Menandrum aliosque aetatis eiusdem aemulatus; licet has inter Plautinas Terentianasque numeres. Nunc primum se in uetere
6 comoedia, sed non tamquam inciperet ostendit. Non illi uis, non granditas, non subtilitas, non amaritudo, non dulcedo, non lepos defuit: ornauit uirtutes, insectatus est uitia; fictis
7 nominibus decenter, ueris usus est apte. Circa me tantum benignitate nimia modum excessit, nisi quod tamen poetis
8 mentiri licet. In summa extorquebo ei librum legendumque, immo ediscendum mittam tibi; neque enim dubito futurum, ut non deponas si semel sumpseris. Vale.

XXII

C. PLINIVS TIRONI SVO S.

Magna res acta est omnium qui sunt prouinciis praefuturi, 1 magna omnium qui se simpliciter credunt amicis. Lustricius 2 Bruttianus cum Montanium Atticinum comitem suum in multis flagitiis deprehendisset, Caesari scripsit. Atticinus flagitiis addidit, ut quem deceperat accusaret. Recepta cognitio est; fui in consilio. Egit uterque pro se, egit autem carptim et κατὰ κεφάλαιον, quo genere ueritas statim ostenditur. Protulit Bruttianus testamentum suum, quod Atticini 3 manu scriptum esse dicebat; hoc enim et arcana familiaritas et querendi de eo, quem sic amasset, necessitas indicabatur.
4 Enumerauit crimina foeda manifesta; quae ille cum diluere non posset, ita regessit, ut dum defenditur turpis, dum accusat sceleratus probaretur. Corrupto enim scribae seruo intercepterat commentarios intercideratque, ac per summum 5 nefas utebatur aduersus amicum crimine suo. Fecit pulcherrime Caesar: non enim de Bruttiano, sed statim de Atticino perrogauit. Damnatus et in insulam relegatus; Bruttiano iustissimum integritatis testimonium redditum, quem quidem 6 etiam constantiae gloria secuta est. Nam defensu expeditissime accusauit uehementer, nec minus acer quam bonus et 7 sincerus adparuit. Quod tibi scripsi, ut te sortitum prouinciam praemonerem, plurimum tibi credas, nec cuiquam satis fidas, deinde scias si quis forte te (quod abominor) fallat, paratam ultionem. Qua tamen ne sit opus, etiam atque etiam attende; 8 neque enim tam iucundum est uindicari quam decipi miserum. Vale.

XXIII

C. PLINIVS TRIARIO SVO S.

1 Impense petis ut agam causam pertinentem ad curam tuam, pulchram alioqui et famosam. Faciam, sed non gratis. 'Qui fieri potest' inquis 'ut non gratis tu?' Potest: exigam 2 enim mercedem honestiorem gratuito patrocinio. Peto atque etiam paciscor ut simul agat Cremutius Ruso. Solitum hoc mihi et iam in pluribus claris adolescentibus factitatum; nam mire concupisco bonos iuuenes ostendere foro, adsignare 3 famae. Quod si cui, praestare Rusoni meo debeo, uel propter natales ipsius uel propter eximiam mei caritatem; quem magni aestimo in isdem iudiciis, ex isdem etiam partibus conspici audiri. Obliga me, obliga ante quam dicat; nam cum 4 dixerit gratias ages. Spondeo sollicitudini tuae, spei meae, magnitudini causae suffecturum. Est indolis optima breui producturus alios, si interim prouectus fuerit a nobis. Neque 5 enim cuiquam tam clarum statim ingenium ut possit emergere, nisi illi materia occasio, fautor etiam commendatorque contingat. Vale.

XXIV

C. PLINIVS MACRO SVO S.

Quam multum interest quid a quoque fiat! Eadem enim 1 facta claritate uel obscuritate facientium aut tolluntur altissime aut humillime deprimuntur. Nauigabam per Larium 2 nostrum, cum senior amicus ostendit mihi uillam, atque etiam cubiculum quod in lacum prominet: 'Ex hoc' inquit 'aliquando municeps nostra cum marito se praecipitauit.' Causam requisiiui. Maritus ex diutino morbo circa uelanda 3

corporis ulceribus putrescebat; uxor ut inspiceret exegit; neque enim quemquam fidelius indicaturum, possetne sanari. Vidit desperauit hortata est ut moreretur, comesque ipsa 4 mortis, dux immo et exemplum et necessitas fuit; nam se cum marito ligauit abiecitque in lacum. Quod factum ne 5 mihi quidem, qui municeps, nisi proxime auditum est, non quia minus illo clarissimo Arriae facto, sed quia minor ipsa. Vale.

XXV

C. PLINIVS HISPANO SVO S.

1 Scribis Robustum, splendidum equitem Romanum, cum Atilio Scauro amico meo Ocriculum usque commune iter peregrisse, deinde nusquam comparuisse; petis ut Scaurus ueniat nosque, si potest, in aliqua inquisitionis uestigia inducat. Veniet; uereor ne frustra. Suspicio enim tale nescio quid Robusto accidisse quale aliquando Metilio Crispo municipi meo. Huic ego ordinem impetraueram atque etiam proficiscenti quadraginta milia nummum ad instruendum se ornandumque donaueram, nec postea aut epistulas eius aur 4 aliquem de exitu nuntium accepi. Interceptusne sit a suis an cum suis dubium: certe non ipse, non quisquam ex seruis 5 eius adparuit, ut ne Robusti quidem. Experiamur tamen, accersamus Scaurum; demus hoc tuis, demus optimi adolescentis honestissimis precibus, qui pietate mira mira etiam sagacitate patrem quaerit. Di faueant ut sic inueniat ipsum, quemadmodum iam cum quo fuisset inuenit! Vale.

XXVI

C. PLINIVS SERVIANO SVO S.

1 Gaudeo et gratulor, quod Fusco Salinatori filiam tuam destinasti. Domus patricia, pater honestissimus, mater pari laude; ipse studiosus litteratus etiam disertus, puer simplicitate comitate iuuenis senex grauitate. Neque enim amore 2 decipior. Amo quidem effusc (ita officiis ita reuerentia meruit), iudico tamen, et quidem tanto acrius quanto magis amo; tibi que ut qui explorauerim spondeo, habiturum te generum quo melior fingi ne uoto quidem potuit. Superest 3 ut auum te quam maturissime similitum sui faciat. Quam felix tempus illud, quo mihi liberos illius nepotes tuos, ut meos uel liberos uel nepotes, ex uestro sinu sumere et quasi pari iure tenere contingeret! Vale.

XXVII

C. PLINIVS SEVERO SVO S.

Rogas ut cogitem, quid designatus consul in honorem 1 principis censeas. Facilis inuentio, non facilis electio; est enim ex uirtutibus eius larga materia. Scribam tamen uel (quod malo) coram indicabo, si prius haesitationem meam ostendero. Dubito num idem tibi suadere quod mihi debeam. Desi- 2 gnatus ego consul omni hac, etsi non adulatione, specie tamen adulationis abstinui, non tamquam liber et constans, sed tamquam intellegens principis nostri, cuius uidebam hanc esse praecipuam laudem, si nihil quasi ex necessitate decernerem. Recordabar etiam plurimos honores pessimo cuique delatos, 3 a quibus hic optimus separari non alio magis poterat, quam diuersitate censendi; quod ipsum non dissimulatione et silentio praeterii, ne forte non iudicium illud meum sed obliuio uideretur. Hoc tunc ego; sed non omnibus eadem placent, 4 ne conueniant quidem. Praeterea faciendi aliquid non faciendiae ratio cum hominum ipsorum tum rerum etiam ac 5 temporum condicione mutatur. Nam recentia opera maximi principis praebent facultatem, noua magna uera censendi. Quibus ex causis, ut supra scripsi, dubito an idem nunc tibi quod tunc mihi suadeam. Illud non dubito, debuisse me in parte consilii tui ponere, quid ipse fecissem. Vale.

XXVIII

C. PLINIVS PONTIO SVO S.

1 Scio quae tibi causa fuerit impedimento, quominus praecurrere aduentum meum in Campaniam posses. Sed quamquam absens totus huc migrasti: tantum mihi copiarum qua urbanarum qua rusticarum nomine tuo oblatum est, quae 2 omnes improbe, accepi tamen. Nam me tui ut ita facerem rogabant, et uerebar ne et mihi et illis irascereris, si non fecissem. In posterum nisi adhibueris modum ego adhibebo; et iam tuis denuntiaui, si rursus tam multa attulissent, omnia 3 relatuos. Dices oportere me tuis rebus ut meis uti. Etiam: sed perinde illis ac meis parco. Vale.

Simon Petrus, filius Joannis, provincia Galilee, e vico Bethsaida, frater Andreæ apostoli (Matth. iv, 18), et princeps apostolorum, post episcopatum Antiochensis Ecclesiæ, et prædicationem dispersionis eorum qui de circumcisione crediderant, in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia et Bithynia (I Petr. i, 1), secundo Claudii imperatoris anno, ad expugnandum Simonem magum, Romam pergit, ibique viginti quinque annis cathedram sacerdotalem tenuit, usque ad ultimum annum Neronis, id est, decimum quartum. A quo et affixus cruci, martyrio coronatus est, capite ad terram verso, et in sublime pedibus elevatus; asserens se indignum qui sic crucifigeretur ut Dominus suus. Scripsit duas epistolas, quæ Catholicæ nominantur: quarum secunda a plerisque ejus esse negatur, propter styli cum prioris dissonantiam. Sed et Evangelium juxta Marcum, qui auditor ejus et interpretis fuit, hujus dicitur. Libri autem, e quibus unus Actorum ejus inscribitur, alius Evangelii, tertius Prædicationis, quartus Apocalypsoos, quintus Judicii, inter apocryphas scripturas repudiantur, Sepultus Romæ in Vaticano, juxta viam Triumphalem totius orbis veneratione celebratur.

CAPUT II.

Jacobus, qui appellatur frater Domini (Galat. i, 19), cognomento Justus, ut nonnulli existimant, Joseph ex alia uxore, ut autem univideretur, Mariæ sororis Matris Domini (Joan. xix, 25), cujus Joannes in libro suo meminit, filius, post passionem Domini statim ab apostolis Hierosolymorum episcopus ordinatus, unam tantum scripsit epistolam, quæ de septem Catholicis est, quæ et ipsa ab alio quodam sub nomine ejus edita asseritur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit auctoritatem. Hegesippus, vicinus apostolicorum temporum, in quinto Commentariorum libro de Jacobo narrans, ait: « Suscepit Ecclesiam Hierosolymorum post apostolos frater Domini Jacobus, cognomento Justus. Multi siquidem Jacobi vocabantur. Hic de utero matris sanctus fuit, vinum et siccam non bibit, carum nullam comedit, nunquam attonsus fuit, nec unctus fuit unguento, nec usus balneo. Huic soli licitum erat ingredi Sancta sanctorum: siquidem vestibus laneis non utebatur, sed lineis, solusque ingrediebatur templum, et fixis genibus pro populo deprecabatur in tantum, ut camelorum duritiam traxisse ejus genua crederentur. » Dicit et alia multa, quæ enumerare longum esset. Sed et Josephus in vicesimo libro Antiquitatum refert, et Clemens in septimo Πρωτοκλήτω, mortuo Festo, qui Judæam regebat, missum esse a Nerone successorem ejus Albinum, qui cum needum ad provinciam pervenisset, Ananus, inquit, pontifex, adolescens, Anani filius, de genere sacerdotali, accepta occasione ἀντιπαρῆς, concilium congregavit, et compellens publice Jacobum, ut Christum Dei Filium denegaret, contradicentem lapidari jussit. Qui cum præcipitatus de pinna templi, contractis cruribus, adhuc semianimis tendens ad cælum manus, diceret: Domine, ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt (Luc. xxiii, 34); fullonis fuste, quo uda vestimenta exlorqueri solent, in cerebro percussus interiit. Tradit idem Josephus, tantum eum sanctitatis fuisse et celebritatis in populo, ut propter ejus necem, creditum sit subversam esse Hierosolymam. Hic est de quo Paulus apostolus scribit ad Galatas: Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini (Galat. i, 19). Et apostolorum super hoc crebrius Acta testantur (Act. i, 13; xvi, 18; xv, 13). Evangelium quoque quod appellatur secundum Hebræos, et a me nuper in Græcum Latinumque sermonem translatum est, quo et Origenes sæpe utitur, post resurrectionem Salvatoris refert: « Dominus autem cum dedisset sindonem servo sacerdotis, ivit ad Jacobum, et apparuit ei. Juraverat enim Jacobus, se non comesturum panem ab illa hora quia biberat calicem Domini, donec videret cum resurgentem a dormientibus. » Rursusque post paululum: « Afferte, » ait Dominus, « mensam et panem. » « Statimque additur: « Tulit panem et benedixit, ac fregit, et dedit Jacobo Justo, et dixit ei: Frater mi, comede panem tuum, quia resurrexit Filius hominis a dormientibus. » Trigiota itaque annos Hierosolymorum (H. Hierosolymis) rexit Ecclesiam, id est, usque ad septimum Neronis annum, et juxta templum ubi et præcipitatus fuerat, sepultus est. Titulum usque ad obsidionem Titi, et ultimam Hadriani, notissimum habuit. Quidam e nostris in monte Oliveti eum putaverunt conditum, sed falsa eorum opinio est.

Matthæus, qui et Levi, ex publicano apostolus (Matth. ix, 9; Marc. ii, 14; Luc. v, 27), primus in Judæa propter eos qui ex circumcisione crediderant, Evangelium Christi Hebraicis litteris verbisque composuit: quod quis postea in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porro ipsum Hebraicum habetur usque bodie in Casariensi bibliotheca, quam Pampbilus martyr studiosissime confecit. Mihi quoque a Nazaræis, qui in Hæma urbe Syriæ hoc volumine utuntur, describendi facultas fuit. In quo animadvertendum, quod ubique evangelista, sive ex persona sua, sive ex persona Domini Salvatoris, veteris Scripturæ testimoniis abutitur, non sequatur Septuaginta Translatorum auctoritatem, sed Hebraicam, e quibus illa duo sunt: Ex Ægypto vocavi filium meum; et: Quoniam Nazaræus vocabitur.

CAPUT IV

Judas frater Jacobi parvam, quæ de septem Catholicis est, epistolam reliquit. Et quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur, tamen auctoritatem vetustate jam et usu meruit, et inter sanctas Scripturas computatur.

CAPUT V.

Paulus apostolus, qui ante Saulus (Act. vii, 57), extra numerum duodecim apostolorum, de tribu Benjamin et oppido Judææ Giscalis fuit, quo a Romanis captus, cum parentibus suis Tarsum Ciliciæ commigravit (Act. xxii, 3), a quibus ob studia Legis missus Hierosolymam, a Gamaliel viro doctissimo, cujus Lucas meminit, eruditus est. Cum autem interfuisset neci martyris Stephani, et acceptis a pontifice templi epistolis ad persequendos eos qui Christo crediderant, Damascum pergeret, revelatione compulsus ad fidem, quæ in Actibus apostolorum scribitur, in vas electionis de persecutore translatus est. Cumque primum ad prædicationem ejus Sergius Paulus proconsul Cypri credidisset, ab eo quod eum Christi fidei subegerat, sortitus est nomen Paulus, et juncto sibi Barnaba, multis urbibus peragratis, revertensque Hierosolymam, a Petro, Jacobo et Joanne gentium Apostolus ordinatur. Et quia in Actibus apostolorum plenissime de ejus conversatione scriptum est, hoc tantum dicam, quod post passionem Domini vicesimo quinto anno, id est secundo Neronis, eo tempore quo Festus procurator Judææ successit Felici, Romam victus mittitur, et biennium in libera manens custodia, adversus Judæos de adventu Christi quotidie disputavit. Sciendum autem in prima satisfactione, needum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historia, Paulum a Nerone dimissum, ut Evangelium Christi in Occidentis quoque partibus prædicaretur, sicut ipse scribit in secunda Epistola ad Timotheum, eo tempore quo et passus est, de vinculis dictans Epistolam: In prima mea satisfactione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt; non eis imputetur. Dominus autem mihi adfuit, et confortavit me, ut per me prædicatione completeretur, et audirent omnes gentes, et liberatus sum de ore leonis (II Tim. iv, 16, 17), manifestissime leonem propter crudelitatem Neronem significans. Et in sequentibus: Liberatus sum de ore leonis. Et statim: Liberabit me Dominus ab omni opere malo, et salvabit me in regnum suum cælestis (Ibid. 18), quod scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrrium. Nam et in eadem Epistola præmiserat: Ego enim jam immolor, et tempus resolutionis meæ instat (II Tim. iv, 6). Hic ergo quarto decimo Neronis anno, eodem die quo Petrus Romæ, pro Christo capite truncatur, sepultusque est in via Ostiensi, anno post passionem Domini tricesimo septimo. Scripsit autem novam ad septem Ecclesias epistolas, ad Romanos unam, ad Corinthios duas, ad Galatas unam, ad Ephesios unam, ad Philippenses unam, ad Colossenses unam, ad Thessalonicenses duas, præterea ad discipulos suos, Timotheo duas, Tito unam, Philemoni unam. Epistola autem quæ fertur ad Hebræos, non ejus creditur, propter styli sermonisque dissonantiam, sed vel Barnabæ, juxta Tertullianum, vel Lucæ evangelistæ, juxta quosdam vel Clementis Romanæ postea Ecclesiæ episcopi, quem aiunt ipsi adjunctum sententias Pauli proprio ordinasse et ornasse sermone.

CAPUT XXIII.

HISTORIA ECCLESIASTICA

Ut sanctus papa Gregorius Augustinum cum monachis ad prædicandum genti Anglorum mittens, epistola quoque illos exhortatoria ne a laborando cessarent, confortaverit.

Siquidem anno ab Incarnatione Domini quingentesimo octogesimo secundo, Mauricius ab Augusto quinquagesimus quartus imperium suscipiens, viginti et uno [Al., uno et viginti] annis tenuit. Cujus anno regni decimo [DCCXII] Gregorius, vir doctrina et acti ne præcipuus, pontificatum Romanæ et apostolicæ sedis sortitus, rexit annos tredecim menses sex, et dies decem; qui divino admonitus instinctu anno decimo quarto ejusdem principis, adventus vero Anglorum in Britanniam anno circiter centesimo quinquagesimo, misit servum Dei Augustinum, et alios * plures cum eo monachos timentes Dominum, prædicare verbum Dei genti Anglorum. Qui cum jussis pontificalibus obtemperantes, memoratum opus adgredi cœpissent, jamque b aliquantulum [Al., aliquantum] itineris confectissent, percussi timore inertii, redire domum potius, quam barbaram, feram, incredulamque gentem, cujus ne linguam quidem nossent, adire cogitabant, et hoc eis e tutius communi consilio decernebant. Nec mora, Augustinum, quem eis episcopum ordinandum si ab Anglis susciperentur disposuerat, domum remittunt, qui a beato Gregorio humilli supplicatu obtineret ne tam periculosam, tam laboriosam, tam incertam peregrinationem adire deberent. Quibus ille exhortatorias mittens c litteras, in opus eos verbi, divino confisos auxilio, proficisci suadet. Quarum videlicet litterarum ista est forma:

Gregorius servus servorum Dei, servis Domini nostri.

Quia melius fuerat bona non incipere, quam ab his quæ cœpta sunt cogitatione retrorsum redire, summo studio, dilectissimi filii, oportet ut opus bonum quod, auxiliante Domino, cœpistis, impleratis. Nec labor vos ergo itineris, nec maledictorum hominum linguæ deterreant: sed omni instantia, omnique fervore, quæ inchoastis, Deo auctore, peragite: scientes quod laborem magis um major æternæ retributionis gloria sequitur. Reveniam autem Augustino d præposito vestro, quem et abbatem vobis constituimus, in omnibus humilliter obedite: scientes hoc vestris animabus per omnia profuturum, quidquid a vobis fuerit in ejus admonitione completum. Omnipotens Deus sua vos gratia protegat, et vestri laboris fructum in æterna me patre videre concedat; quatenus etsi vobiscum laborare nequeo, simul in gaudio retributionis inveniar, quia laborare, scilicet, volo. Deus vos incolumes custodiat, dilectissimi filii. e Data die decima Kalendarum Augustarum, imperante domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto anno decimo quarto, post consulatum ejusdem Domini nostri anno decimo tertio, indictione decima quarta.

CAPUT XXIV.

Ut Arelatensi episcopo [Al., archiepiscopo] epistolam pro eorum susceptione miserit.

Misit etiam tunc isdem venerandus pontifex ad Etherium Arelatensem episcopum [DCCXVI], ut Augustinum Britanniam pergentem benigne susciperet, litteras, quarum iste est textus:

Reverentissimo et sanctissimo fratri Etherio cœpiscopo, Gregorius servus servorum Dei.

Licet apud sacerdotes habentes Deo placitam caritatem religiosi viri nullius commendatione indigeant; quia tamen aptum scribendi se tempus ingressit, fraternitati vestræ nostra mittere scripta curavimus: insinuantes, latentes præsentium Augustinum servum Dei, de ejus certi sumus studio, cum aliis servis Dei, illic [Al., illuc] nos pro utilitate animarum, auxiliante Domino, direxisse: quem necesse est ut sacerdotali studio sanctitas vestra adjuvare, et sua ei solatia præbere festinet. Cui etiam, ut promptiores ad suffragandum possitis existere, causam vobis injunximus subtiliter indicare. Scientes quod, ea cognita, tota vos propter Deum devotione ad sociandum, quia res exigit, commodetis. Candidum præterea presbyterum, communem filium, quem ad gubernationem patrimonioli [Al., patrimoniali] Ecclesiæ nostræ transmisimus, caritati vestræ in omnibus commendamus. Deus te incolumem custodiat, reverentissime frater. Data die decima Kalendarum Augustarum, imperante

domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto, anno decimo quarto, post consulatum ejusdem Domini nostri anno decimo tertio, indictione decima quarta.

CAPUT XXV.

Ut veniens Britanniam Augustinus, primo in insula Tanato, regi Cantuariorum prædicaret; et sic accepta ab eo licentia, Cantiam prædicaturus intraverit.

Roboratus ergo confirmatione beati Patris Gregorii Augustinus cum famulis Christi qui erant cum eo, rediit in opus verbi, pervenitque Britanniam [DCCXVII]. Erat eo tempore rex Ædilbertus in Cantia potentissimus, qui ad confinium usque Ilumbræ [Al., Ilumbr] fluminis maximi quo Meridiani et Septentrionales Anglorum populi dirimuntur, fines imperii tenebat. Est autem ad Orientalem Cantie plagam Tanatos insula non modica, id est, magnitudinis juxta consuetudinem æstimationis Anglorum, familiarum sexcentarum, quam a continenti terra secernit fluvius Vantsamu, qui est latitudinis circiter trium stadiorum, et duobus tantum in locis est transmeabilis: utrumque enim caput protendit in mare. In hac ergo adplicuit servus Domini Augustinus, et socii ejus viri ut ferunt ferme quadraginta. Acceperunt autem, præcipiente beato papa Gregorio, de gente Francorum interpretes, et mittens ad Ædilbertum, mandavit se venisse de Roma, ac nuncium ferre optimum, qui sibi obtemperantibus, æterna in cælis gaudia, et regnum sine fine cum Deo vivo et vero futurum, sine ulla dulictate [Al., dubitatione] promitteret. Qui, hæc audiens, manere illos in ea quam adierant insula, et eis necessaria ministrari donec videret quid eis faceret, jussit. Nam et antea fama ad eum Christianæ religionis pervenerat, utpote qui et uxorem habebat Christianam de gente Francorum regia, vocabulo b Bereta [Al., nomine Beretam]; quam ea conditione a parentibus acceperat, ut ritum fidei ac religionis suæ cum episcopo quem ei adiutorem fidei dederant, nomine c Liudhardo, inviolatum [Al., inviolatam] servare licentiam haberet.

Post dies ergo [Al. add. aliquot] venit ad insulam rex, et residens sub divo, jussit Augustinum cum sociis ad suum ibidem advenire colloquium. Caverat enim ne in aliquam domum ad se introirent, veteris usus augurio, ne superventu suo, si quid maleficæ artis habuissent, cum superando deciperent. At illi non dæmonica [Al., dæmoniaca], sed divina virtute præditi veniebant, crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in tabula depictam, lætantesque canentes, pro sua simul et eorum propter quos et ad quos venerant salute æternæ, Domino supplicabant. Cumquo ad jussionem regis residentes, verbum ei vitæ, una cum omnibus qui aderant ejus comitibus prædicarent, respondit ille dicens: « Pulchra sunt quidem verba et promissa quæ adfertis; sed quia nova sunt, et incerta, non his possum adsensum tribuere, relictis eis quæ tanto tempore cum omni Anglorum gente servavi. Vgriam quia de longe huc peregrini venistis, et ut ego mihi videlicet perspexisse, ea quæ vos vera et optima credetis, nobis quoque communicare desiderastis; nolui molesti esse vobis: quin potius benigno vos hospitio recipere, et quæ victui sunt vestro necessaria, ministrare curamus: nec prohibemus qui omnes quos potestis fidei vestræ religionis prædicando societis. » d Dedit ergo eis mansionem in civitate Dorovernensi, quæ imperii sui totius erat metropolis, eisque, ut promiserat, cum administratione victus temporalia, licentiam quoque prædicandi non abstulit. Fertur autem quia adpropinquantes civitati, more suo cum cruce sancta, et imagine magni regis Domini nostri Jesu Christi, hæc lætantiæ consona voce modularentur: *Deprecamur te, Domine, in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus et ira tua a civitate ista, et de domo sancta tua, quoniam peccavimus. Alleluia.*

CAPUT XXVI.

Ut idem in Cantia primitivæ Ecclesiæ et doctrinam sit imitatus et vitam, atque in urbe regis scilicet episcopatus acceperit.

At ubi datam sibi mansionem intraverant, ceperrunt apostolicam primitivæ Ecclesiæ vitam imitari [DCCXVIII]; orationibus, videlicet, assiduis, vigiliis, ac jejuniis serviendo,

1. Multa et magna sunt, fratres carissimi, beneficia diuina quibus in salutem nostram Dei patris et Christi larga et copiosa clementia et operata sit et semper operetur, quod conseruandis ac uiuificandis nobis pater filium misit ut reparare nos posset quodque filius, missus, esse et hominis filius uoluit ut nos Dei filios faceret: humiliavit se ut populum qui prius iacebat erigeret, uulneratus est ut uulnera nostra curaret, seruiuit ut ad libertatem seruientes extraheret. Mori sustinuit ut immortalitatem mortalibus exhiberet. Multa haec sunt et magna diuinae misericordiae munera. Sed adhuc qualis prouidentia illa et quanta clementia est, quod nobis salutari ratione prospicitur, ut homini qui redemptus est reseruando plenius consulatur. Nam cum Dominus adueniens sanasset illa quae Adam portauerat uulnera et uenena serpentis antiqua curasset, legem dedit sano et praecepit ne ultra iam peccaret, ne quid peccanti grauius eueniret. Coartati eramus et in angustum innocentiae praescriptione conclusi. Nec haberet quid fragilitatis humanae infirmitas adque inbecillitas faceret, nisi iterum pietas diuina subueniens iustitiae et misericordiae operibus ostensis uiam quandam tuendae salutis aperiret, ut sordes postmodum quascumque contrahimus eleemosynis abluamus.

2. Loquitur in scripturis Spiritus sanctus et dicit: *Eleemosynis et fide delicta purgantur*. Non utique illa delicta quae fuerant ante contracta: nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item denuo dicit: *Sicut aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum*. Hic quoque ostenditur et probatur quia sicut lauacro aquae salutaris gehennae ignis extinguitur, ita eleemosynis adque operationibus iustis delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissa peccatorum datur, adsidua et iugis operatio baptismi instar imitata Dei rursus indulgentiam largiatur. Hoc et Dominus in euangelio docet. Nam cum denotarentur discipuli eius quod ederent nec prius manus abluissent, respondit et dixit: *Qui fecit quod est intus fecit et quod foris est. Verum date eleemosynam, et ecce uobis munda omnia, docens scilicet et ostendens non manus lauandas esse sed pectus et sordes intrinsecus potius quam extrinsecus detrahendas, uerum qui purgauerit quod est intus eum quoque id quod foris est repurgasse et emundata mente cute quoque et corpore mundum esse coepisse. Porro autem monens et ostendens unde mundi et purgati esse possimus, addidit eleemosynas esse faciendas. Misericors monet misericordiam fieri, et quia seruare quaerit quos magno redemit post gratiam baptismi sordidatos docet denuo posse purgari.*

3. Agnoscamus itaque, fratres carissimi, diuinae indulgentiae salubre munus et emundandis purgandisque peccatis nostris, qui sine aliquo conscientiae uulnere esse non possumus, medellis spiritalibus uulnera nostra curemus. Nec quisquam sic sibi de puro adque immaculato pectore blandiatur, ut innocentia sua fretus medicinam non putet adhibendam esse uulneribus, cum scriptum sit: *Quis gloriabitur castum se habere cor aut quis gloriabitur mundum esse a peccatis?*, et iterum in epistula sua Iohannes ponat et dicat: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est*. Si autem nemo esse sine peccato potest et quisque se inculpatum dixerit aut superbus aut stultus est, quam necessaria, quam benigna est diuina clementia, quae cum sciat non deesse sanatis quaedam postmodum uulnera, dedit curandis denuo sanandisque uulneribus remedia salutaria.

4. Numquam denique, fratres dilectissimi, admonitio diuina cessauit et tacuit quominus in scripturis sanctis tam ueteribus quam nouis semper et ubique ad misericordiae opera Dei populus prouocaretur et canente adque exhortante Spiritu sancto quisque ad spem regni caelestis instruitur facere eleemosynas iuberetur. Mandat et praecipit Esaias Deus: *Exclama, inquit, in fortitudine et noli parcere. Sicut tuba exalta uocem tuam, adnuntia plebi meae peccata ipsorum et domui Iacob facinora eorum*. Et cum peccata eis sua exprobrari praecipisset cumque eorum facinora pleno indignationis impetu protulisset dixissetque eos nec si orationibus et precibus et ieiuniis uterentur, satisfacere pro delictis posse, nec si in cilicio et cinere uoluerentur, iram Dei posse lenire, in nouissima tamen parte demonstrans solis eleemosynis Deum posse placari addidit dicens: *Frangere esurienti panem tuum et egenos sine lecto induc in domum tuam. Si uideris nudum, uesti et domesticos seminis tui non despicias. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum et uestimenta tua cito orientur, et praebit ante te iustitia et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et Deus exaudiet te. Dum adhuc loqueris, dicit: ecce adsum.*

5. Remedia propitiando Deo ipsius Dei uerbis data sunt, quid deberent facere peccantes magisteria diuina docuerunt, operationibus iustis Deo satisfieri, misericordiae meritis peccata purgari. Et apud Salomonem legimus: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, et haec pro te exorabit ab omni malo*. Et iterum: *Qui obturat aures ne audiat inbecillum, et ipse inuocabit Deum et non erit qui exaudiat eum*. Neque enim mereri Dei misericordiam poterit qui misericors ipse non fuerit aut inpetrabit de diuina pietate aliquid in precibus qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item in psalmis Spiritus sanctus declarat et probat dicens: *Beatus qui intellegit super egenem et pauperem, in die malo liberabit illum Deus*. Quorum praceptorum memor Daniel cum rex Nabuchodonosor aduerso somnio territus aestuaret, auertendis malis ac diuina ope inpetranda remedium dedit dicens: *Propterea, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime et iniustitias tuas miserationibus pauperum, et erit Deus patiens peccatis tuis*. Cui rex non obtemperans aduersa quae uiderat et infesta perpressus est: quae euadere et uitare potuisset, si peccata sua

eleemosynis redemisset. Raphael quoque angelus parua testatur et ut eleemosyna libenter ac largiter fiat hortatur dicens: *Bona est oratio cum ieiunio et eleemosyna, quia eleemosyna a morte liberat et ipsa purgat peccata*. Ostendit orationes nostras ac ieiunia minus posse, nisi eleemosynis adiuentur, deprecationes solas parum ad inpetrandum ualere, nisi factorum et operum accessione satientur. Reuelat angelus et manifestat et firmat eleemosynis petitiones nostras efficaces fieri, eleemosynis uitam de periculis redimi, eleemosynis a morte animas liberari.

6. Nec sic, fratres carissimi, ista proferimus, ut non quod Raphael angelus dixit ueritatis testimonio comprobemus. In Actis apostolorum facti fides posita est, et quod eleemosynis non tantum a secunda sed et a prima morte animae liberentur, gestae et inpletae rei probatione conpertum est. Tabitha operationibus iustis et eleemosynis praestandis plurimum dedita cum infirmata esset et mortua, ad cadauer exanimae Petrus accitus est. Qui cum impigre pro apostolica humanitate uenisset, circumsteterunt eum uiduae flentes et rogantes, pallia et tunicas et omnia illa quae prius sumpserant indumentis monstrantes nec pro defuncta suis uocibus sed ipsius operibus deprecantes. Sensit Petrus impetrari posse quod sic petebatur nec defuturum Christi auxilium uiduis deprecantibus, quando esset in uiduis ipse uestitus. Cum itaque genibus nixus orasset et uiduarum ac pauperum idoneus aduocatus legatas sibi preces ad Dominum pertulisset, conuersus ad corpus quod in tabula iam lotum iacebat, *Tabitha, inquit, exurge in nomine Iesu Christi*. Nec defuit Petro quominus statim ferret auxilium qui in euangelio dari dixerat quicquid fuisset eius nomine postulatum. Mors itaque suspenditur et spiritus redditur et mirantibus ac stupentibus cunctis ad hanc mundi denuo lucem rediuuum corpus animatur. Tantum potuerunt misericordiae merita, tantum opera iusta ualuerunt. Quae laborantibus uiduis largita fuerat subsidia uiuendi meruit ad uitam uiduarum petitione reuocari.

7. Itaque in euangelio Dominus doctor uitae nostrae et magister salutis aeternae uiuificans credentium populum et uiuificatis consulens in aeternum inter sua mandata diuina et praeccepta caelestia nihil crebrius mandat et praecipit quam ut insistamus eleemosynis dandis nec terrenis possessionibus incubemus sed caelestes thesauros potius recomdamus. *Vendite, inquit, res uestras et date eleemosynam, et iterum: Nolite uobis condere thesauros super terram, ubi linea et comestura exterminat et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem uobis thesauros in caelo. Vbi neque linea neque comestura exterminat et ubi fures non effodiunt. Vbi enim suerit thesaurus tuus, illic erit et cor tuum*. Et cum obseruata lege perfectum et consummatum uellet ostendere, *Si uis, inquit, perfectus esse, uade et uende omnia tua et da egenis, et habebis thesaurum in caelo, et ueni sequere me*. Item alio loco negotiatorem caelestis gratiae et comparatorem salutis aeternae distractis omnibus rebus suis pretiosam margaritam, hoc est uitam aeternam, Christi cruore pretiosam de-quantitate patrimonii sui dicit debere mercari. *Simile est, inquit, regnum caelorum homini negotiantii quaerenti bonas margaritas. Vbi autem inuenit pretiosam margaritam, abiit et uendit omnia quae habuit et emit illam*.

8. Eos denique et Abrahae filios dicit quos in iuuandis alendis pauperibus operarios cernit. Nam cum Zachaeus dixisset: *Ecce dimidium ex substantia mea do egenis et si cui quid fraudauit quadruplum reddo*, respondit Iesus quia: *Salus hodie domui huic facta est, quoniam et hic filius est Abrahae*. Nam si Abraham credidit Deo et deputatum est ei ad iustitiam, utique qui secundum praecceptum Dei eleemosynas facit Deo credit: et qui habet fidei ueritatem seruat Dei timorem: qui autem timorem Dei seruat in miserationibus pauperum Deum cogitat. Operatur enim ideo quia credit, quia scit uera esse quae praedicta sunt uerbis Dei nec scripturam sanctam posse mentiri, arbores infructuosas, id est steriles homines, excidi et in ignem mitti, misericordes ad regnum uocari. Qui et alio in loco operarios et fructuosos fideles appellat, infructuosos uero et sterilibus fidem derogat dicens: *Si in iniusto manumona fideles non fuistis, quod est uerum quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, uestrum quis dabit uobis?*

9. Sed uereri et metuis ne si operari plurimum coeperis patrimonio tuo larga operatione finito ad penuriam forte redigaris: esto in hac parte intrepidus, esto securus. Finiri non potest unde in usus Christi impenditur, unde opus caeleste celebratur. Nec hoc tibi de meo spondeo sed de sanctarum scripturarum fide et diuinae pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur per Salomonem Spiritus sanctus et dicit: *Qui dat pauperibus nunquam egebit: qui autem auerit oculum suum in magna penuria erit, ostendens misericordes adque operantes egere non posse, magis parcos et steriles ad inopiam postmodum deuenire*. Item beatus apostolus Paulus dominicae inspirationis gratia plenus, *Qui administrat, inquit, semen seminanti et panem ad edendum praestabit et multiplicabit seminationem uestram et auget incrementa frugum iustitiae uestrae, ut in omnibus locupletemini*. Et iterum: *Administratio huius officii non tantum supplebit ea quae sanctis desunt, sed et abundabit per multam gratiarum actionem in Domino: quoniam dum gratiarum actio ad Deum pro eleemosynis adque operationibus nostris pauperum oratione dirigitur, census operantis Dei retributione cumulatur*.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Epistolae

De ipsius in archiepiscopum electione gratulatur. - Scyphum sibi donatum ei reddit. - Epistolam brevissimam fratribus Beccensibus Cantuarie degentibus destinatam adiungit.

Suo domino et suo patri, multum cum amore catholicis reverendo et cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus totus.

« Gloria in excelsis deo », qui fidei et sapientiae vestrae lucernam in eminenti constituit candelabro, » ut luceat omnibus qui domo eius » sunt ». Oramus itaque omnipotentem deum ut illa sic ardeat, ut non consumatur; sic luceat aliis, ut sibi numquam extinguatur. Ut post suae lucis diuturnam Anglis impartitionem transferatur ad divinae lucis aeternam cum angelis participationem. Sicut enim bona nostra, si qua sunt, esse vestra optamus, ita vestra, quaecumque sunt, esse non nostra nequaquam putamus. Quamvis namque tot rerum inopinatae mutatione saepe vos mihi coeantur subtrahere, nullatenus tamen poterunt, ut non dicam cohaerentes animas nostras ab invicem distrahere, certe adhaerentem animam meam a vobis abstrahere. Quapropter, ut taceam quod vos scitis et ego non dubito, quia quem interiore sinu geritis, minime potestis fugere: utique eum, qui vos quocumque eatis prosequitur et ubicumque maneat amplectitur, non penitus valetis deserere.

Scyphum carum quem cariori carissimi dedistis, sicut domnus HERNOSTUS mihi retulit, velle vos hilari benignitate et amica confidentia dixistis. Donum igitur vestrum nequaquam vobis reddo, ne quo modo minus vobis reddar obnoxius; sed libentissime vobis dono quod in mundo carius possideo.

Legant dilectissimi fratres nostri qui vobiscum sunt, post litteras vestrae sublimitati directas hanc brevissimam et sufficientem sibi missam nostram epistolam: Desiderium vestri mihi semper crescit, et amor cuius olim mihi conscius fuistis, numquam decrescit.

Ad FRODELINAM.

Amicitiam et communionem meritorum petit.

Dominae eximiae et merito sanctitatis cum amore reverendae, cum reverentia amandae FRODELINAE: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, servus servorum et ancillarum dei, vitae praesentis perseveranter crescentem sanctitatem et vitae futurae aeternam felicitatem.

Postquam odorem vestrae bonae famae, quae longe lateque suaviter redolens circumvolat, persensi, semper desideravi ad vestram notitiam aliqua commoda occasione pervenire, ut per notitiam mererer aliquatenus ad amicitiam pertingere. Ut qui bonis meis meritis me video valde indigere, vestris me posse aliquantulum per caritatis communionem miscere. Sed gratias ago deo quia, dum hanc voluntatem gererem et voluntatis effectum cupidus expectarem, intimatum est mihi per communem in Christo fratrem et amicum nostrum, domnum HUGONEM, inclusum Cadumensem, quia sanctitas vestra non dissimili affectu similem de se apud me praestolaretur eventum. Quapropter quoniam comperior et comperiens gaudeo Christum desideria nostra, quae novit ex sua nasci dilectione, nobis ignorantibus exaudisse, atque nos etiam nescientes paribus votis similique dilectione iunxisse: iam non timens notam praesumptionis mitto vobis litteras meas per confidentiam mutuae dilectionis.

Et quidem, domina carissima - et ideo domina et carissima, quia vitae meritis valde praestantior -, ego scio in me vel nihil vel minimum aliquid esse, quod dignum sit ad augmentum vestrae sanctitatis expectari. Quoniam tamen vestris maioribus bonis desidero participare, nescio qua fronte possim vobis participationem meorum bonorum, qualiacumque sint, cum eam desideretis, negare. Si quid igitur boni IESUS Christus dominus noster in me operatus aut operaturus est, oro ego et concedat ipse secundum veram dei et proximi caritatem, ut vobis non aliter quam mihi impetetur. Peto etiam, licet mea merita nequaquam vestris possint aequari, ut vestra beatitudo me secundum eandem caritatem suorum meritorum communioni aliquatenus dignetur admittere.

Quamvis mens vestra divino spiritu ferventer afflata non indigeat, deberem tamen ego pro debito meae professionis aliquam exhortationem scribere vestrae sanctitati, nisi epistolae timerem prolixitatem. Quod debitum donet deus, ut aliquando vel colloquendo vel scribendo persolvam. Omnipotens dominus sic vos in temporali vita ab omnibus malis custodiat, ut vos post hanc vitam in aeternis bonis constituat, domina multum in Christo amanda et veneranda. Ipse sic invicem me vestri et vos mei memores in suo amore faciat, ut et illi placeat et nobis ad vitam prosit aeternam: Amen.

Ad LAMBERTUM et FOLCERALDUM avunculos.

Ut per nobilem epistolae latorem se de statu incolumitatis doceant ab ipsis petit.

Suis reverendis dominis, dulcissimis nutritoribus, dilectissimis avunculis LAMBERTO et FOLCERALDO: frater ANSELMUS sic transire per bona temporalia contemnendo, ut maneat in aeternis perfruendo.

Unam in legendo epistolam meam sentiant avunculi mei, quem affectum in dictando eam testantur oculi mei. Velocior enim fuit in ipso initio animus meus lacrimas exprimere, quam stilus meus litteras imprimere. Sicut

Ad HENRICUM monachum.

Miratur quod HENRICUS Roma rediens Beccum non adierit.

Domino et fratri HENRICO: frater ANSELMUS salutem.

Cum Romam tendentes transistis prope nos, mirantes doluimus quia non potius per nos, donec audivimus hoc vobis prohibitum esse in eundo, sed concessum in redeundo. Expectavimus igitur, domnus abbas et ego et alii fratres et dilectores vestri, adventum vestrum, spe falsa gaudentes, donec didicimus vos in Anglicam terram pertransisse, desperatione vera dolentes. Quod quamquam ego non sine aliqua rationabili causa factum esse, si bene vestram novi dilectionem, non credam: tamen ne qua - quod abiat - vel contemptus vel modici amoris erga monasterium et fratres vestros de vobis maneat suspicio, mandate mihi quid alius respondeam, cur vestra nos in eundo et redeundo non visitatos praeterit dilectio. Sicut enim desidero vos nihil operari quod vobis non expediat, ita nolo quemquam de vobis aliquid opinari nisi quod vos deceat. Innotescat etiam amico vestro, si quid de re, pro qua animum vestrum et aliorum verbis et vestris litteris valde sollicitum, ut parentes inviseretis, agnovi, effecistis, quatenus sciam, utrum vobis debeam compati vel congaudere.

Ad RICARDUM et ROHAIDEM.

De beneficiis gratias agit, et fratres, quos eorum iussu in Angliam mittit, commendat.

Suo carissimo domino RICARDO et suae carissimae dominae ROHAIDI: frater ANSELMUS et frater RICARDUS, parvulus monachus, cum tota congregatione Beccensi salutem et fideles orationes.

Magnas gratias reddimus in primis deo, a quo est omnis bona voluntas et pro cuius amore omnia bona nobis fiunt; deinde vobis pro omnibus bonis quae nobis facitis et promittitis. In hoc enim monstratis bene quia amor vester, quem semper habuistis ad nostrum monasterium, numquam decrescit, sed plus et plus crescit. Quanto enim plura bona nobis facitis et promittitis, tanto certiores amorem ostenditis. Omnipotens deus et sancta mater eius MARIA, quos cotidie rogamus pro vobis et pro quorum amore nobis facitis omnia: illi vobis retribuunt in regno caelorum.

Fratres nostros vobis mittimus, sicut iussistis. Commendamus ergo vobis illos, ut sicut vadunt in Angliam vestra iussione et vestra spe, ita omnino sit in vestra cura et vestra providentia, quid illi faciant aut quomodo aut unde vivant.

Ad HERNOSTUM monachum.

Morbo laborantem consolatur.

Domino et fratri carissimo HERNOSTO: frater ANSELMUS salutem corporis quanta expediat, et animae quanta sufficiat.

Infirmittas tuae nimis ingratam molestiam, mi dilecte pariter et dilector, prius quorundam narratione, deinde litterarum tuarum lectione cognovi. Qua de re ut taceam quantam assumpserim in animam meam compassionem, testis est mihi conscientia quia libenter ipsam totam transumerem in corpus meum passionem. Sed cum certum sit quia » flagellat « deus omnem filium quem recipit, miro quodam modo eadem me caritas et quia flagellis attereris, impellit ad compassionem, et quia ad haereditatem erudiris, invitat ad congratulationem.

Pensandum enim nobis est, carissime, quantam secum ferant dolores illi consolationem, qui dum exterius nostra delicta purgant, quibus externi cruciatus intenduntur, ad filiorum dei nos transferunt sortem, quibus superni regni gaudia promittuntur. Ut dum exterior homo noster, quem cotidie necesse est corrumpi, flagellorum pondere pressus gemendo suspirat: interior homo noster, quem de die in diem oportet renovari, peccatorum gravamine relevatus exultando respicit. Quod nimirum tunc proveniet, si interior homo in exterioris afflictione non per impatientiam resultaverit, sed per gratiarum actionem caedentis manus consenserit. Cum enim semper placeamus omnipotenti deo, quotiens eius dispositionibus in nullo dissonamus, tum maxime placeamus misericordem dominum, si vapulantes verberanti sponte consonamus. Cum enim omnis ira non nisi in adversantem se exerat: si se reus offenso per concordem de se sententiam consociet, necesse est ut irascentis motus deferveat, quoniam iam adversarium non invenit quem feriat.

Quapropter, carissime, cum scriptum sit quia » oportet nos per multas tribulationes introire in regnum dei «: cum flagellamur, inter nos et deum beati IOB teneamus sententiam, qui nimis circumseptus doloribus dicebat: » Haec mihi sit consolatio, ut affligens me doloribus non parcat «.

enim nec temporum diuturnitas nec locorum longinquitas corpori meo valuit adimere, quod nascendo de genere vestro incepit et quod crescendo de nutrimento vestro accepit: sic nulla sollicitudo, nulla occupatio animae meae potuit minuire amorem vestri, quem et natura et beneficio concepit.

1. Meminit Caritas uestra, in duobus psalmis qui iam tractati sunt, exhortatos nos fuisse animam nostram ut benediceret Dominum, et pio cantu dixisse: *Benedic anima mea Dominum*. Si ergo hortati sumus in illis psalmis animam nostram ut benediceret Dominum, in hoc psalmo recte dicitur: *Deus misereatur nostri et benedicat nos*. Benedicat anima nostra Dominum, et Deus benedicat nos. Cum benedicit nos Deus, nos crescimus, et cum benedicimus nos Dominum, nos crescimus; utrumque nobis prodest. Non augetur ille benedictione nostra, nec minuitur maledictione nostra. Qui maledicit Domino, ipse minuitur; qui benedicit Dominum, ipse augetur. Prior est in nobis benedictio Domini, et consequens est ut et nos benedicamus Dominum. Illa pluuia, iste fructus est. Ergo redditur tamquam fructus agricolae Deo, compluenti nos et colenti. Cantemus ista deuotione non sterili, non inani uoce, sed uero corde. Apertissime enim Deus Pater dicitur est agricola. Apostolus dicit: *Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis*. In rebus huius mundi uisibilibus, utis non est aedificium, et aedificium non est uinea; nos autem uinea Domini sumus, quia colit nos ad fructum; aedificium Dei sumus, quia qui colit nos habitat in nobis. Et quid ait idem apostolus? *Ego plantauit, Apollo rigauit; sed Deus incrementum dedit*. Ergo neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus. Ille ergo incrementum dat. Numquid forte isti sunt agricolae? Agricola enim dicitur qui plantat, qui rigat; dixit autem apostolus: *Ego plantauit, Apollo rigauit*. Quaeuimus unde ipse hoc fecerit? Respondet apostolus: *Non ego autem; sed gratia Dei mecum*. Ergo quocumque te uerteris, siue per angelos, Deum inuenies agricolam tuum, siue per prophetas, ipse est agricola tuus; siue per apostolos, eundem ipsum agnosce agricolam tuum. Quid ergo nos? Fortasse operarii sumus agricolae illius, et hoc ipsum ab ipso impartitis uiribus, et ab ipso donata gratia. Ipse ergo et colit, et incrementum dat. Agricola autem homo uineam colit hactenus, ut aret, putet, adhibeat cetera quae pertinent ad agricolarum diligentiam; plure uineae suae non potest. Quod si forte irrigare potest, de cuius potest? Ipse quidem ducit in riuum, sed Deus implet fontem. Postremo in uinea sua incrementum dare sarmentis non potest, formare fructus non potest, modificare semina non potest, tempora gignendi temperare non potest. Deus autem qui omnia potest, agricola noster est; securi sumus. Forte ait aliquis: Tu dicis agricolam nostrum esse Deum; immo ego apostolos agricolas dico, qui dixerunt: *Ego plantauit, Apollo rigauit*. Si ego dico: nemo credit; si Christus dicit: uae qui non credit. Quid ergo Dominus Christus ait? *Ego sum uilis, uos sarmenta, Pater meus agricola*. Sitiat ergo terra, et edat uoces sitis suae; quoniam scriptum est: *Anima mea sicut terra sine aqua tibi*. Dicat ergo terra nostra, nos ipsi, pluuiam Dei desiderans: *Deus misereatur nostri et benedicat nos*.

2. *Illuminet uultum suum super nos*. Quaesiturus eras fortasse quid est: *benedicat nos*. Multis modis se uolunt homines benedici a Deo: alius benedici se uult, ut habeat plenam domum necessariis rebus huic uitae; alius benedici se cupit, ut obtineat salutem corporis sine labe; alius benedici se uult, si forte aegrotat, ut reparat sanitatem; alius desiderans filios, et forte contristatus quod non nascantur, benedici se uult ut habeat posteritatem. Et quis enumeret diuersa uota hominum se a Domino Deo benedici cupientium? Quis autem nostrum dicturus est non esse illum Dei benedictionem, si uel agricultura ei fructum ferat, uel domus cuiusque abundet copia rerum temporalium, uel ipsa corporis salus, aut teneatur ne amittatur, aut amissa reparatur? Fecunditas etiam feminarum, et casta uota filios desiderantium, ad quem pertinent nisi ad Dominum Deum? Qui enim creauit quando non erat, ipse prolis successu facit permanere quod condidit. Facit haec Deus, donat haec Deus. Parum est nobis dicere: Facit haec Deus, donat haec Deus; sed solus facit, solus donat. Quid si enim facit haec Deus, sed facit haec et aliquis non Deus? Facit haec, et solus facit. Et sine causa ista petuntur uel ab hominibus, uel a daemonibus; et quaeque bona accipiunt inimici Dei, ab illo accipiunt; et cum ab aliis petunt, cum accipiunt, nescientes ab illo accipiunt. Quomodo cum puniuntur, et putant se ab aliis puniri, nescientes ab illo puniuntur, sic et cum uegetantur, implentur, saluantur, liberantur; etsi hoc nescientes, uel hominibus, uel daemonibus, uel angelis tribuunt, non habent nisi ab illo, penes quem potestas est omnium. Ad hoc dixerimus haec, fratres, ut quisquis etiam ista terrena forte, uel propter supplementa necessitatis, uel propter aliquam infirmitatem desiderat, non nisi ab illo desideret, qui est fons omnium bonorum, et creator et recreator uniuersorum.

3. Sed alia sunt dona quae dat Deus et inimicis suis, alia quae non seruat nisi amicis suis. Quae sunt dona quae dat inimicis suis? Ea quae numerari. Non enim soli boni plenas habent domos rebus necessariis; aut soli boni, uel salui sunt, uel ab aegritudine conualescunt; aut soli boni filios habent, soli boni pecuniam, soli boni cetera apta huic uitae temporali atque transcunt. Habent haec et mali, et aliquando desunt bonis; sed desunt et malis, et plerumque istis magis quam illis; aliquando illis quam istis potius abundant. Permixta ista temporalia Deus esse uoluit; quia si bonis solis ea daret, putarent et mali propter haec colendum Deum; rursus si ea solis malis daret, timerent boni infirmi conuerti, ne ista illis forte deessent. Est enim adhuc anima infirma minus capax regni Dei; nutrire illam debet Deus agricola noster. Nam et quae arbor iam tempestates robore sustinet, cum de terra

nasceretur, herba erat. Nouit ergo ille agricola non solum robustas arbores putare atque purgare, sed etiam teneras in recenti ortu sepire. Propterea, dilectissimi, ut dicere coeperam, si solis bonis darentur ista, omnes propter haec accipienda uellent conuerti ad Deum; rursus si solis malis darentur, timerent infirmi, ne cum conuerterentur, amitterent quod soli mali haberent. Permixte data sunt et bonis et malis. Rursus si solis bonis auferrentur, idem ille timor esset infirmorum, ne conuerterentur ad Deum; rursus si solis malis auferrentur, ipsa sola poena putaretur qua mali plectuntur. Quod ergo dat ea bonis, consolatur itinerantes; quod dat ea et malis, admonet bonos ut alia desiderent, quae non habent cum malis communia. Rursus bonis aufert ea quando uult, ut interrogent se de suis uiribus; et inueniant se, qui forte latebant se, utrum iam possint dicere: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Dominus placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum*. Benedixit enim et illa anima Dominum, et reddidit fructus compluta sagina benedictionis. *Dominus dedit, Dominus abstulit*; subtraxit data, sed non subtraxit datorem. Anima benedicta omnis simplex, non haerens rebus terrenis, nec uisco implicatis pennis iacens, sed exserto nitore uirtutum, in geminis aliis geminae dilectionis exsultat in auras liberata; et uidet sibi subtractum esse quod calcabat, non ubi incumbebat; et dicit secunda: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum*. Dedit, et abstulit; manet qui dedit, et abstulit quod dedit; sit eius nomen benedictum. Ad hoc ergo ista auferuntur bonis. Sed ne quis forte infirmus diceret: Quando ego esse possum tantae uirtutis, quantae sanctus Iob? Robur miraris arboris, quia modo nata es; haec magna quam miraris, sub cuius ramis et umbra refrigeraris, uirga fuit. Sed times ne tibi auferantur haec, cum talis fueris? Adtende quia auferuntur et malis. Quid te ergo differs a conuersione? Quod bonus times amittere, forte malus amissurus es. Si bonus ea perdideris, adest consolator qui abstulit; arca exinanita est auro, cor plenum est fide; foris pauper es, sed intus diues es; diuitias tecum portas quas non amitteres, etiamsi de naufragio nudus exires. Quod ergo forte perditurus es malus, cur non bonum te inuenit damnum, quandoquidem uides et malos pati damnum? Sed maiore illi damno feriuntur; inanis est domus, inanis conscientia est. Quisquis malus ista perdidit, non habet foris quod teneat, non habet intus ubi requiescat. Fugit hic ubi damnum passus est, ubi se ad oculos hominum de diuitiarum ostentatione iactabat; iam se in oculis hominum iactare non potest; ad se intro non redit, quia nihil habet. Non est imitatus formicam; non sibi collegit grana, cum aestas esset. Quid dixi, cum aestas esset? Cum esset uitae tranquillitas, cum esset saeculi huius erga illum prosperitas, quando ei uacabat, quando felix uocabatur ab omnibus, aestas ipsius erat. Imitaretur formicam, si audiret uerbum Dei; colligeret grana, et intus reconderet. Venerat tentatio tribulationis, superuenerat hiems torporis, tempestas timoris, frigus tristitiae, siue damnum esset, siue aliquod salutis periculum, siue aliqua orbitas suorum, siue aliqua exhonoratio et humilitas; hiems erat: redit formica ad id quod aestate collegit; et intus in secreto suo, ubi nemo uidet, aestiuis laboribus recreatur. Quando sibi ista colligebat aestate, uidebant omnes; cum his pascitur hieme, nullus uidet. Quid est hoc? Vide formicam Dei: surgit quotidie, currit ad ecclesiam Dei, orat, audit lectionem, hymnum cantat, ruminat quod audiuit, apud se cogitat, recondit intus grana collecta de area. Haec ipsa quae modo dicuntur qui prudenter audiunt, hoc agunt, et ab omnibus uidentur procedere ad ecclesiam, redire de ecclesia, audire sermonem, audire lectionem, inuenire librum, aperire et legere: omnia ista uidentur, cum fiunt. Formica illa est conterens iter, portans et recondens in conspectu cernentium. Venit hiems aliquando; cui enim non uenit? Accidit damnum, accidit orbitas; ceteri miserantur forte ut miserum, qui non norunt quid intus habeat formica quod comedat, et dicunt: Miser ille cui hoc accidit, aut ille cui hoc accidit; quid illi credis animi esse? quomodo confectus est! Metitur ex se, compatitur ex uiribus suis, et ideo fallitur, quia mensuram qua se metitur, uult afferre ad eum quem non nouit. Vides illum passum damnum, aut humilatum, aut orbitate percussum; quid credis! Iste aliquid mali fecit, ut hoc illi contingeret. Tale cor habeant, talem animum inimici mei. Ignoras, o homo; uere tu tibi inimicus es, qui per aestatem tibi non colligis quod iste collegit. Modo intus formica comedit labores aestatis; sed eam colligentem uidere poteris; manducantem uidere non potes. Ista, fratres, quantum Dominus dedit, quantum suggerere et imbuere dignatus est infirmitatem et humilitatem nostram, quantum capimus pro modulo nostro, diximus, quare det Deus omnia ista permixta et bonis et malis, et quare auferat et bonis et malis. Dedit tibi: non extollaris; abstulit tibi: non frangaris. Times ne auferat bono; potest auferre et malo; melius ergo bonus quod Dei est amittis, sed Deum tenes. Sic ergo et ille malus; ipsum hortamur: Passurus es damnum (quis non passurus est orbitatem?); aliquis casus irruet, aliqua calamitas de transuerso, undecumque plenus est mundus, exempla non cessant; loquor tibi in aestate, grana quae colligas non desunt; adtende ad formicam, o piger; collige aestate cum potes; hiems colligere te non sinet, sed manducare quod collegeris. Quam multi enim tribulationem ita patiuntur, ut non eis uacet, nec legere aliquid, nec audire aliquid; nec forte admittuntur ad eos qui eos consolentur. Remansit formica in cauerna; uideat si collegit aliquid aestate, quo se auocet hieme.

4. Sed modo quia benedicit nos Deus, quare benedicit nos? quam benedictionem petit haec uox: *Vt benedicat nos*

ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM

LIBER XI

DE HOMINE ET PORTENTIS

DE HOMINE ET PARTIBVS EIVS. Natura dicta ab eo quod I nasci aliquid faciat. Gignendi enim et faciendi potens est. Hanc quidam Deum esse dixerunt, a quo omnia creata sunt et existunt. Genus a gignendo dictum, cui derivatum nomen a 2 terra, ex qua omnia gignuntur; γῆ enim Graece terra dicitur. Vita dicta propter vigorem, vel quod vim teneat nascendi atque 3 crescendi. Vnde et arbores vitam habere dicuntur, quia gignuntur et crescunt. Homo dictus, quia ex humo est factus, 4 sicut [et] in Genesi dicitur (2, 7): 'Et creavit Deus hominem de humo terrae.' Abusive autem pronuntiatur ex utraque substantia totus homo, id est ex societate animae et corporis. Nam proprie homo ab humo. Graeci autem hominem ἀνθρω- 5 πον appellaverunt, eo quod sursum spectet sublevatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod Ovidius poeta designat, cum dicit (Metam. 1, 84):

Pronaque cum spectant animalia cetera terram,
os homini sublime dedit caelumque videre
iussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Qui ideo erectus caelum aspicit, ut Deum quaerat, non ut terram intendat veluti pecora, quae natura prona et ventri oboedientia finxit. Duplex est autem homo: interior et ex- 6 terior. Interior homo anima, [et] exterior homo corpus. 7 Anima autem a gentilibus nomen accepit, eo quod ventus sit. Vnde et Graece ventus ἀνεμος dicitur, quod ore trahentes aerem vivere videamur: sed apertissime falsum est, quia multo prius gignitur anima quam concipi aer ore possit, quia iam in gene- 8 tris utero vivit. Non est igitur aer anima, quod putaverunt quidam qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam. 9 Spiritum idem esse quod animam Evangelista pronuntiat dicens (Ioh. 10, 18): 'Potestatem habeo ponendi animam meam, et rursus potestatem habeo sumendi eam.' De hac quoque ipsa Domini anima passionis tempore memoratus Evangelista ita protulit, dicens (Ioh. 19, 30): 'Et inclinato capite emisit spiritum.'

10 Quid est enim emittere spiritum nisi quod animam ponere? Sed anima dicta propter quod vivit: spiritus autem vel pro spiritali 11 natura, vel pro eo quod inspiret in corpore. Item animum idem esse quod animam; sed anima vitae est, animus consilii. Vnde dicunt philosophi etiam sine animo vitam manere, et sine mente animam durare: unde et amentes. Nam mentem vocari, ut sciat: 12 animum, ut velit. Mens autem vocata, quod emineat in anima, vel quod meminit. Vnde et in memores amentes. Quapropter non anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tamquam caput eius vel oculus. Vnde et ipse homo secundum mentem imago Dei dicitur. Ita autem haec omnia adiuncta sunt animae ut una res sit. Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita 13 est anima. Nam et memoria mens est, unde et in memores amentes. Dum ergo vivificat corpus, anima est: dum vult, animus est: dum scit, mens est: dum recolat, memoria est: dum rectum iudicat, ratio est: dum spirat, spiritus est: dum aliquid sentit, sensus est. Nam inde animus sensus dicitur pro his quae sentit, unde et sententia nomen accepit. Corpus dictum eo 14 quod corruptum perit. Solubile enim atque mortale est, et aliquando solvendum. Caro autem a creando est appellata. 15 Crementum enim semen est masculi, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc et parentes creatores vocantur. Caro autem ex quattuor elementis compacta est. Nam 16 terra in carne est, aer in halitu, humor in sanguine, ignis in calore vitali. Habent enim in nobis elementa suam quaeque partem, cuius quid debetur compage resoluta. Caro autem et corpus 17 diversa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro. Nam caro est quae vivit, idem et corpus. Corpus, quod non vivit, idem non caro. Nam corpus dici aut quod post vitam est mortuum, aut sine vita est conditum. Interdum et cum vita corpus, et non caro, ut herba et lignum. Sensus corporis quinque sunt: visus, 18 auditus, odoratus, gustus, et tactus. Ex quibus duo aperiuntur et clauduntur, duo semper patentes sunt. Sensus dicti, quia 19 per eos anima subtilissime totum corpus agitat vigore sentiendi. Vnde et praesentia nuncupantur, quod sint prae sensibus; sicut prae oculis, quae praesto sunt oculis. Visus est qui a philoso- 20 phis humor vitreus appellatur. Visum autem fieri quidam ad severant aut externa aetherea luce, aut interno spiritu lucido per tenues vias a cerebro venientes, atque penetratis tunicis in aerem exeuntes, et tunc conmixtione similis materiae visum dantes. Visus dictus, quod vivacior sit ceteris sensibus ac 21 praestantior sive velocior, ampliusque vigeat, quantum memoria

inter cetera mentis officia. Vicinior est enim cereuro, unde omnia manant; ex quo fit ut ea quae ad alios pertinent sensus, 'vide' dicamus; veluti cum dicimus: 'Vide quomodo sonat,' 22 'vide quomodo sapit,' sic et cetera. Auditus appellatus, quod voces auriat; hoc est aere verberato suscipiat sonos. Odoratus quasi aeris odoris ad tactus. Tacto enim aere sentitur. Sic et olfactus, quod odoribus adficiatur. Gustus a gutture dicitur. 23 Tactus, eo quod pertractet et tangat et per omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam tactu probamus quidquid ceteris sensibus iudicare non possumus. Duo autem genera tactus esse; nam aut extrinsecus venit quod feriat, aut intus in ipso 24 corpore oritur. Unicuique autem sensui propriam naturam datam. Nam quod videndum est, oculis capitur, quod audiendum est, auribus: mollia et dura tactu aestimantur, sapor gustu, odor 25 naribus ducitur. Prima pars corporis caput; datumque illi hoc nomen eo quod sensus omnes et nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent. Vnde ipsius animae, quae consulit corpori, quo- 26 dammodo personam gerit. Vertex est ea pars qua capilli capitibus colliguntur, et in qua caesaries vertitur; unde et nuncupatur. 27 Calvaria ab ossibus calvis dicta, per defectionem; et neutraliter pronuntiatur. Occipitium capitis pars posterior, quasi contra 28 capitium, vel quod sit capiti retrorsum. Capilli vocati quasi capitibus pili, facti ut et decorem praestent et cerebrum adversus frigus muniant atque a sole defendant. Pilos autem dictos a pelle, qua prodeunt; sicut et pilo dicitur a pila, ubi pigmentum 29 contunditur. Caesaries a caedendo vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsus decet, mulierem non decet. Comae sunt proprie non caesi capilli, et est Graecus sermo. 30 Nam comas Graeci κάμωσ a secundo nominant, unde et κείρειν tondere [dicunt]. Inde et cirri vocantur, quod etiam idem Graeci μάλλον vocant. Crines proprie mulierum sunt. Dictae 31 autem crines eo quod vittis discernantur. Vnde et discriminalia dicuntur, a quibus divisae religantur. Tempora sunt, quae 32 calvariae dextra laevaue subiacent. Quae ideo sic nuncupantur quia moventur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam intervallis mutantur. Facies dicta ab effigie. Ibi est enim 33 tota figura hominis et uniuscuiusque personae cognitio. Vultus 34 vero dictus, eo quod per eum animi voluntas ostenditur. Secundum voluntatem enim in varios motus mutatur, unde et differunt sibi utraque. Nam facies simpliciter accipitur de uniuscuiusque naturali aspectu; vultus autem animorum qualitatem significat. Frons ab oculorum foraminibus nominata est. 35 Haec imago quaedam animi mentis motum specie sua exprimit, dum vel laeta vel tristis est. Oculi vocati, sive quia eos cilio- 36 rum tegmina occultant, ne qua incidentis iniuriae offensione laedantur, sive quia occultum lumen habeant, id est secretum vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animae existunt. In oculis enim omne mentis indicium est, unde et animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi autem idem et lumina. Et dicta lumina, quod ex eis lumen manat, vel quod ex initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam visui proponendo refundant. Pupilla est medius 37 punctus oculi, in quo vis est videndi; ubi quia parvae imagines nobis videntur, propterea pupillae appellantur. Nam parvuli pupilli dicuntur. Hanc plerique pupulam vocant: vocatur autem pupilla quod sit pura atque inpolluta, ut sunt puellae. Physici dicunt easdem pupillas, quas videmus in oculis, mortuos ante triduum non habere, quibus non visis certa est 38 desperatio. Circulus vero, quo a pupilla albae partes oculi separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate 39 sui ornet ambitum pupillae. Palpebrae sunt sinus oculorum, a palpitatione dictae, quia semper moventur. Concurrunt enim invicem, ut assiduo motu reficiant obtutum. Munitae sunt autem vallo capillorum, ut [et] apertis oculis si quid incidit repellatur, 40 et somno coniventibus tamquam involuti quiescant latentes. In summitate autem palpebrarum locis, quibus se utraque clausa contingunt, extant adnati ordine servato capilli tutelam oculis ministrantes, ne intruente facile iniurias excipiant et ex eo noceantur, ut pulveris vel cuiusquam crassioris materiae arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo miti- 41 licent, quo tenuem atque serenum faciant visum. Lacrimas quidam a laceratione mentis putant dictas; alii existimant ideo 42 quod Graeci δάκρυα vocant. Cilia sunt tegmina quibus aperiuntur oculi, et dicta cilia quod celent oculos tegantque tutela custodia. Supercilia dicta, quia superposita sunt ciliis; quae idcirco pilis vestita sunt ut oculis munimenta praetendant, et sudorem a capite defluentem depellant. Intercilium vero est 43 medium illud inter supercilia quod sine pilis est.

AD LAVDEM AVGVSTINI

CARMINA

Oratio ad S. Augustinum, qui doctus ingenioque nitens arcana sacrae scripturae reserans instruit et monet; multos libros scripsit. utinam pietas faueat eiusque preces Deo offerat.

Barbarice gentis decus, Augustine, perenne,
horrida quem nobis Africa terra tulit,
qui scripturarum profers arcana sacrarum
eloquiis reserans abdita cuncta tuis,
5 doctior ingenuaque omni cultissimus arte
et studio prestans ingenioque nitens,
quem nihil obscurum latuit, sed et omnia clarent
atque humana simul dogmata et alma patent,
cuius et instruimur doctrinis atque monemur,
10 exemplis probitas cuius in orbe micat,
milia librorum per te, pater alma, leguntur
edita que promunt quicquid ubique latet.
sis fautor nobis pius, o sanctissime presul,
atque deo nostras offer ad alta preces.

DE PAVLO QVODAM ET PETRO

Quas male Paulus opes septem congesserat annis
uno anno Petrus diripuit futuittque.

IN VIRGILIVM

Vergilius poeta Aeneae forma et exemplar fuit: omnia eius opera, cum poetica tua oratione soluta scripta, scitent figuris uergilianis.

Vergilius in hoc carmine una cum Homero commemoratur: poeta ambos etiam apud superos, i.e. post mortem, carmina scribentes inducit, Homerum Iouem, Vergilium Quirinum, i.e. diuum Romulum, et C. Iulium Caesarem mulcentes. petit ut aliquot uersus de caelo in terram demittant, ut olim di ancilia.

Carmen hoc proximum a primo, Cinthiae dicato, positum Aeneam admiratorem Vergilii plane demonstrat.

Grecia preciarum quantum laudauit Homerum
tam, Maro, te celebret turba latina. decet.
tu generi italico magnum decus, ille pelasgo,
ille suis clarus, clarus es ipse tuis.
5 o, si millenos uixisset uterque per annos,
carmine quot miro prelia clara forent!
nunc etiam credam dictetis carmina diuis,
ingenium tenues siquod habent anime.
ille Iouem mulcet, tua placat musa Quirinum
10 leniturque tua Cesar et ipse Iyra.
quin aliquos tandem celo demittite uersus,
qui Iouis aut magni Cesaris acta ferant?
celicole quondam misere ancilia: cur non
carmina de celo mittere uestra licet?

DE SENENSI EGROTO

Vir senensis aegrotus, cui mater uinum semper aqua mixtum dabat, quaesiuit ut seorsum sibi uinum et aquam ministraretur; quod cum factum esset, prius uinum hausit, post siti expleta aquam bibere noluit.

Egrotus nostra fuerat uir notus in urbe,
cui sine nulla dabat pocula mater aqua.
illi durus erat Baccus cum flumine et inquit:
"fas ne seorsum ut hec pocula bina bibam?"
5 annuit optanti custos. ille impiger hausit
que coram astabant pura Falerna prius.
"sumenda est" inquit "post hec decocta" minister.
eger ait: "nequeo; desine: non sitio."

IN LATRINAM

Papa Pius uentres longe miseratus onustos
prouidus hoc cunctis nobile struxit opus.

DE ROMA

Romanas uidi duce te, Vertumne, ruinas
priscaque templa bonis credita celitibus.
nil mage mirandum, siue hac seu uerterer illac,
cernere luminibus fata dedere meis;
5 nam preter celsas moles et splendida tecta
ius proprium imperii Roma reseruat adhuc.
India contenta est Indis et Gallia Gallis,
Roma sibi e toto uendicat orbe uiros.
praeterea cum uix unum prouincia regem
10 una ferat, qualem martia facta petunt?
principibus satis est romana potentia multis,
quos uehit ad summum bellica fama decus.
denique si uatem uates non ludit Apollo,
mens mea Romulidis sydera lecta uidet:
15 nam que de ueteri funduntur germina trunco
spargunt acriis brachia plena comis.
non aliter quam cum herculeo desecia lacerto
diffudit cristas argolis hydra nouas.
iam rediere duces Fabii, rediere Catones,
20 iam loquitur proprio lingua latina sono.
et tandem imperium toto qui finiat orbe
et bona qui faciat secula cesar adest.

EPYTAPHIVM PARENTVM PII PAPE

Siluius, Pii pater, Cornelianu obdormiuit, Victoria mater Senis, papa factus Pius patris ossa Senas detulit et utriusque parenti nouum commune sepulchrum dedit.

Siluius hic iaceo, coniunx Victoria mecum est.
filius hoc clausit marmore papa Pius.

EPYTAPHIVM CICERONIS

M. Tullius Cicero summus fuit orator romanus. Antonii iussu triumuiro (quem orationibus philippicis insectauerat) iter faciens Formis, in agro caietano, trucidatus est. Graecis eloquio superauit, urbem Romam seruauit. fama etiam post mortem perdurat.

Hoc iacet in tumulo romane gloria linguae
Tullius, infande quem rapuere manus.
Antoni gladiis cecidisti, magne senator,
et caietanus te sepeliuit ager.
5 eloqui cunctos superasti laude Pelasgos
tutaque te solum consule Roma fuit.
ergo licet tumulo tua membra tegantur opaco,
non tamen hec nomen mors tulit omne tuum.
dum celum terras respexerit et mare celum,
10 effugient laudes secula nulla tuas.
uos, qui transitis, pueri iuuenesque uirique,
sistite et: o Cicero, dicite, noster, aue!

IN FALSVM PRECEPTOREM

Qualia praecepta, talis uita praeceptoris esse debet. aegro animo sola uerba idem ualent ac aegroto corpori medicus iners qui non strenue operatur.

Cur de preceptis loqueris male falsus honestis,
si non, ut dicis, uiuere posse studeas?
tantum animo prosunt egro bona uerba sine actu,
corpore in egroto quam sine re medicus.

INDIGNATIO

Indignatur et conqueritur poeta quod omnia bona (nummi, aedes, praedia, praeterea) eis obueniant, qui propter uitam quam degunt minime digni sunt. Sed, quo tardior Dei est ira, eo magis exquirit.

Vincite, damnati per secula, uincite mores:
officium nullus possit habere bonus.
siquis at impurus, siquis ceruicis acerbe,
siquis crudelis, siquis adulter erit,
5 siquis ob incestum famosus, siquis auarus,
proditor antique siquis amicitiae,
siquis delator, siquis periurus et omni
fraude potens, siquis lenoque furque fuit:
hie habeat nummos, hie edes, praedia, seruos
10 et fascas summi, si licet, imperii.
magne pater superum, quo nunc tua cura recessit?
hec populum pateris crimina ferre tuum?
quid loquor? ira pii non est festina Tonantis,
sed magis ut differt, sic coquit illa magis.

IN CINTHIAM

Cinthia, pro meritis que reddam premia tantis,
quot mihi iam clauso suggeris, alma, die?
nunc ego per tenebras et per stabula alta ferarum
cogebat longas nescius ire uias.
5 forsitan abruptas cecidissem pronus in alpes
aut ego iam rapidi preda leonis eram.
at tu, que nostros miserata es, Cinthia, casus,
obuia noctiuage lampadis igne uenis.
qua sit iter, qua sint manifesta pericula monstras:
10 o ego quas possum reddere, luna, uices?
efficiam semper tibi sit, dum forte laboras,
qui superet sonitu carmina dira suo.
inde tua expediam prestanti numina uersu,
qualia nocte iuuent, qualia luce patent.

SILVII PATRIS ENEE EPYTAPHIVM

Siluius ex gente piccolominea oriundus fuit uir uere probus. fuit in honore, dum nobilitas claruit: periit cum ipsa pereunte, bene uixit, in caelis est. Poeti 134.

Siluius hic situs est nulli probitate secundus,
quem dederat patrie piccolomina domus.
dum bona nobilitas potuit sua iura tueri,
clarus erat: periit, cum perit illa, simul.
5 unicus est uite fructus uixisse beate,
cetera pretereunt, spiritus astra petit.
discite, mortales, celum uirtute pacisci;
namque alia nulli queritur arte polus.

SESSIO VI

13 ian. 1547

Decretum de iustificatione

Prooemium

Cum hoc tempore non sine multarum animarum iactura et gravi ecclesiasticae unitatis detrimento erronea quaedam disseminata sit de iustificatione doctrina: ad laudem et gloriam omnipotentis Dei, ecclesiae tranquillitatem et animarum salutem sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea nomine sanctissimi in Christo patris et domini nostri Pauli divina providentia papae tertii, reverendissimis dominis, dominis Ioanne Maria episcopo Praenestino, de Monte, et Marcello tit. s. Crucis in Hierusalem presbytero, sacrae Romanae ecclesiae cardinalibus et apostolicis de latere legatis, exponere intendit omnibus christifidelibus veram sanamque doctrinam ipsius iustificationis, quam sol iustitiae¹ Christus Iesus, fidei nostrae auctor et consummator², docuit, apostoli tradiderunt et catholica ecclesia, Spiritu sancto suggerente, perpetuo retinuit; districtius inhibendo, ne deinceps audeat quisquam aliter credere, praedicare aut docere, quam praesenti decreto statuitur ac declaratur.

Cap. I. De naturae et legis ad iustificandos homines imbecillitate

Primum declarat sancta synodus, ad iustificationis doctrinam probe et sincere intelligendam oportere, ut unusquisque agnoscat et fateatur, quod cum omnes homines in praevagatione Adae innocentiam perdidissent, facti immundi³ et (ut Apostolus inquit) *natura filii irae*⁴, quemadmodum in decreto de peccato originali exposuit, usque adeo servi erant peccati⁵, et sub potestate diaboli ac mortis, ut non modo gentes per vim naturae, sed ne Iudaei quidem pro ipsam etiam litteram legis Moysi inde liberari aut surgere possent, tametsi in eis liberum arbitrium minime extinctum esset, viribus licet attenuatum et inclinatum.

Cap. II. De dispensatione et mysterio adventus Christi

Quo factum est, ut coelestis Pater, *Pater misericordiarum et Deus totius consolationis*⁶, Christum Iesum Filium suum, et ante legem et legis tempore multis sanetis patribus declaratum ac promissum, cum venit beata illa plenitudo temporis⁷, ad homines miserit, ut et Iudaeos, qui sub lege erant, redimeret⁸, et gentes, quae non sectabantur iustitiam, iustitiam apprehenderent⁹, atque omnes adoptionem filiorum reciperent¹⁰. Hunc proposuit Deus propitiatorum per fidem in sanguine ipsius¹¹, pro peccatis nostris, non solum autem pro nostris, sed etiam pro totius mundi¹².

Cap. III. Qui per Christum iustificantur

Verum etsi ille *pro omnibus mortuus est*¹³, non omnes tamen mortis eius beneficium recipiunt, sed ii dumtaxat, quibus meritum passionis eius communicatur. Nam sicut revera homines, nisi ex semine Adae propagati nascerentur, non nascerentur iniusti, cum ea propagatione per ipsum, dum concipiuntur, propriam iniustitiam contrahant: ita nisi in Christo renascerentur, numquam iustificarentur, cum ea renascentia per meritum passionis eius gratia, qua iusti fiunt, illis tribuatur. Pro hoc beneficio Apostolus gratias nos semper agere hortatur *Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, et eripuit de potestate tenebrarum, transiulitque in regnum Filii dilectionis suae, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum*¹⁴.

Cap. IV. Insinuatur descriptio iustificationis impii, et modus eius in statu gratiae

Quibus verbis iustificationis impii descriptio insinuat, ut sit translatio ab eo statu, in quo homo nascitur filius primi Adae, in statum gratiae et adoptionis filiorum Dei¹⁵, per secundum Adam Iesum Christum salvatorem nostrum; quae quidem translatio post evangelium promulgatum sine lavacro regenerationis aut eius voto fieri non potest, sicut scriptum est: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*¹⁶.

Cap. V. De necessitate praeparationis ad iustificationem in adultis, et unde sit

Declarat praeterea, ipsius iustificationis exordium in adultis a Dei per Christum Iesum praeviente gratia sumendum esse, hoc est, ab eius vocatione, qua nullis eorum existentibus meritis vocantur, ut qui per peccata a Deo aversi erant, per eius excitantem atque adiuvantem gratiam ad convertendum se ad suam ipsorum iustificationem, eidem gratiae libere assentiendo et cooperando, disponantur, ita ut tangente Deo cor hominis per Spiritu sancti illuminationem neque homo ipse nihil omnino agat, inspirationem illam recipiens, quippe qui illam et abicere potest, neque tamen sine gratia Dei movere se ad iustitiam coram illo libera sua voluntate possit. Unde in sacris litteris cum dicitur: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*¹⁷, libertatis nostrae admonemur; cum respondemus: *Converte nos Domine ad te, et convertemur*¹⁸, Dei nos gratia praeveneri confitemur.

Cap. VI. Modus praeparationis

Disponuntur autem ad ipsam iustitiam, dum excitati divina gratia et adiuti, fidem ex auditu concipientes¹⁹, libere moventur in Deum, credentes, vera esse, quae divinitus revelata et promissa sunt, atque illud in primis, a Deo iustificari impium *per gratiam eius, per redemptionem, quae est in Christo Iesu*²⁰, et dum, peccatores se esse intelligentes, a divinae iustitiae timore, quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo, in spem eriguntur, fidentes, Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tamquam omnis iustitiae fontem diligere incipiunt ac propterea moventur adversus peccata per odium aliquod et detestationem, hoc est, per eam poenitentiam, quam ante baptismum agi oportet; denique dum proponunt suscipere baptismum, inchoare novam vitam et servare divina mandata. De hac dispositione scriptum est: *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est et quod inquirentibus se remunerator sit*²¹, et:

*Confide fili, remittuntur tibi peccata tua*²², et: *Timor Domini expellit peccatum*²³, et: *Poenitentiam agite et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritu sancti*²⁴, et: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritu sancti, docentes eos servare quaecumque mandavi vobis*²⁵, denique: *Praeparate corda vestra Domino*²⁶.

Cap. VII. Quid sit iustificatio impii, et quae eius causae

Hanc dispositionem seu praeparationem iustificatio ipsa consequitur, quae non est sola peccatorum remissio, sed et sanctificatio et renovatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiae et donorum, unde homo ex iniusto fit iustus et ex inimico amicus, ut sit haeres *secundum spem vitae aeternae*²⁷. Huius iustificationis causae sunt: finalis quidem gloria Dei et Christi ac vita aeterna; efficiens vero misericors Deus, qui gratuito abluit²⁸ et sanctificat, signans et ungens²⁹ *Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae*³⁰; meritoria autem dilectissimus unigenitus suus dominus noster Iesus Christus, qui cum essemus inimici³¹, *propter nimiam charitatem, qua dilexit nos*³², sua sanctissima passione in ligno crucis nobis iustificationem meruit et pro nobis Deo Patri satisfecit; instrumentalis item sacramentum baptismi, quod est sacramentum fidei³³, sine qua nulli umquam contigit iustificatio. Demum unica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit, qua videlicet ab eo donati renovamur spiritu mentis nostrae³⁴, et non modo reputamur, sed vere iusti nominamur et sumus³⁵, iustitiam in nobis recipientes unusquisque suam, secundum mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult³⁶, et secundum propriam cuiusque dispositionem et cooperationem. Quamquam enim nemo possit esse iustus, nisi cui merita passionis domini nostri Iesu Christi communicantur, id tamen in hac impii iustificatione fit, dum eiusdem sanctissimae passionis merito per Spiritum sanctum charitas Dei diffunditur in cordibus³⁷ eorum, qui iustificantur, atque ipsis inhaeret. Unde in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur: fides, spes et charitatem. Nam fides, nisi ad eam spes accedat et charitas, neque unit perfecte cum Christo, neque corporis eius vivum membrum efficit. Qua ratione verissime dicitur, fidem sine operibus mortuam et otiosam esse³⁸, et in Christo Iesu neque circumcisionem aliquid valere, neque praepitium, sed fidem, *quae per charitatem operatur*³⁹. Hanc fidem ante baptismi sacramentum ex apostolorum traditione catechumeni ab ecclesia petunt, cum petunt fidem vitam aeternam praestantem, quam sine spe et charitate fides praestare non potest. Unde et statim verbum Christi audiunt: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*⁴⁰. Itaque veram et christianam iustitiam accipientes, eam ceu primam stolam⁴¹, pro illa, quam Adam sua inobedientia sibi et nobis perdidit, per Christum Iesum illis donatam, candidam et immaculatam iubentur statim renati conservare, ut eam perferant ante tribunal domini nostri Iesu Christi et habeant vitam aeternam⁴².

Cap. VIII. Quando intelligatur, impium per fidem et gratis iustificari

Cum vero Apostolus dicit, *iustificari hominem per fidem*⁴³, et gratis⁴⁴, ea verba in eo sensu intelligenda sunt, quem perpetuus ecclesiae catholicae consensus tenuit et expressit, ut scilicet per fidem ideo iustificari dicamur, quia fides est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis iustificationis, sine qua *impossibile est placere Deo*⁴⁵ et ad filiorum eius consortium⁴⁶ pervenire; gratis autem iustificari ideo dicamur, quia nihil eorum, quae iustificationem praecedunt, sive fides, sive opera, ipsam iustificationis gratiam promeretur; *si enim gratia est, iam non ex operibus; alioquin* (ut idem Apostolus inquit⁴⁷) *gratia iam non est gratia*.

Canones de iustificatione

1. Si quis dixerit, hominem suis operibus, quae vel per humanae naturae vires, vel per legis doctrinam fiant, absque divina per Christum Iesum gratia posse iustificari coram Deo: a. s.
2. Si quis dixerit, ad hoc solum divinam gratiam per Christum Iesum dari, ut facilius homo iuste vivere ac vitam aeternam promereri possit, quasi per liberum arbitrium sine gratia utrumque, sed aegre tamen et difficulter possit: a. s.
3. Si quis dixerit, sine praeviente Spiritu sancti inspiratione atque eius adiutorio hominem credere, sperare et diligere aut poenitere posse, sicut oportet, ut ei iustificationis gratia conferatur: a. s.
4. Si quis dixerit, liberum hominis arbitrium a Deo motum et excitatum nihil cooperari assentiendo Deo excitanti atque vocanti, quo ad obtinendam iustificationis gratiam se disponat ac praeparet, neque posse dissentire, si velit, sed velut inanime quoddam nihil omnino agere merereque passive se habere: a. s.
5. Si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, immo titulum sine re, figmentum denique a satana inventum in ecclesiam: a. s.
6. Si quis dixerit, non esse in potestate hominis vias suas malas facere, sed mala opera ita ut bona Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, adeo ut sit proprium eius opus non minus proditio Iudae quam vocatio Pauli: a. s.
7. Si quis dixerit, opera omnia, quae ante iustificationem fiunt, quaecumque ratione facta sint, vere esse peccata vel odium Dei mereri, aut quanto vehementius quis nititur, se disponere ad gratiam, tanto cum gravius peccare: a. s.
8. Si quis dixerit, gehennae metum, per quem ad misericordiam Dei, de peccatis dolendo, confugimus vel a peccando abstinemus, peccatum esse aut peccatores peiores facere: a. s.

SUMMI PONTIFICIS IOANNIS XXIII
ALLOCUTIO
PRIMA SS. CONCILII PERIODO EXACTA
(d. 8 dec. 1962)

Prima sessio Concilii Oecumenici Vaticani secundi, quae initium cepit cum liturgicum celebrabatur festum Divinae Maternitatis beatissimae Virginis Mariae, fauste concluditur sacratissimo hoc die, quo Immaculata Concepcio Deiparae celebratur, magnis coruscantibus splendoribus, qui a Dei hominumque Matre emanant. Mysticus quidam caelestis arcus coniungit sacrum coetum, qui hodie peragitur, cum Oecumenici Concilii rutilanti primordio, quod contigit die undecimo elapsi mensis Octobris; hae duae liturgicae celebritates iucundam quandam suppeditant occasionem gratiarum actionibus, quae Deo persolvi debent. Praeterea, intimus qui subest huic eventui sensus suavior existit, ubi in memoriam redigitur Decesorem Nostrum Pium IX Concilium Vaticanum primum hoc eodem die auspiciatum esse. Iuvat has congruentias temporis perpendere, quae si considerantur, licet intellegi magnos Ecclesiae eventus obtingere lucente veluti sidere ac matrem protegente Maria.

Concilium reapse est actus, quo in Deum creditur, legibus eius obtemperatur, Divinae Redemptionis consilio sincere obsequi studetur: consilium dicimus, quo « Verbum caro factum est de Maria Virgine ». Cum igitur hodie Immaculata Virgo « de radice Iesse » recolatur, a cuius radice flos ascendit,¹ ingenti gaudio animi nostri perfunduntur: etenim magis magisque cernimus hunc florem apparere, praesertim cum sacri Adventus tempus decurrat.

Cum Antistites quinque continentium terrarum ex hac Petriana Aula ad dilectas Dioeceses profecturi sunt — ut perfungi pergant officio pastorum, qui greges suos sequuntur — in cogitatione versantur ea, quae adhuc effecta sunt; atque, sumptis viribus ac perpensis agendi normis, futurum prospicitur, dum in expectatione est emetiendum iter, ut magnum inceptum perfecte in rem deducatur.

Tria capita Noster sibi sermo proponit: scilicet Concilii Oecumenici initium, progressum, atque expectatos fructus, ut fides, sanctitudo, apostolatus in Ecclesiam et in civilem consortionem radios emittant.

Mentibus nostris penitus adhuc inhaeret ipsum initium Concilii Oecumenici, videlicet spectaculum amplissimi illius conventus sacrorum Antistitum, e toto terrarum orbe huc congregatorum. Quod per saeculorum decursum ad haec usque tempora fieri contigit numquam. Scilicet « una, sancta, catholica et apostolica Ecclesia » hominibus se obtulit coruscantem fulgore, qui a perenni munere ipsi constituto exoritur, ostendens compagis suae firmitudinem, exercens flexanimam ac blandam vim institutorum suorum. Meminisse etiam iuvat e plurimis gentibus advenisse, qui, nomine suae cuiusque Civitatis Moderatorum, sollemnibus ob ineundum Concilium interessent. Ac liceat Nobis gratum animum iterum iterumque profiteri, quod nostri temporis homines cum admiratione exordium universalis huius Synodi spectaverunt; atque undique allatae sunt ad Nos significationes eorum, qui singulari cum studio, magna cum reverentia et existimatione, tantum eventum conspiranter sunt recordati.

I. Concilii initium

Die igitur illo memorabili undecimo mensis Octobris Patrum mutua et socia opera est inchoata. Primo vero gradu temporis in Concilii Oecumenici celebratione absoluto, expedit iam ut de rebus actis paulisper recogitemus.

Prima Sessio, modo quodam lento et sollemni, quasi aditum aperuit ad magnum ipsum opus Concilii: fuit scilicet initium, unde Patres alacri animo

se penitus in ipsam causam et in intimam rationem huius negotii, seu divini consilii insinuarent. Oportebat sane ut fratres e longinquis regionibus advecti et in eandem hanc vetustam Sedem congregati, se necessitudine attingerent; oportebat ut invicem se intuerentur ad mutuos animorum sensus comperiendos; oportebat ut scientiam, quam quisque experiendo sibi comparaverat, cum ceteris considerate et frugifere communicaret, quasi significationem earum rerum, quae variis in locis hominumque ordinibus, ad apostolatum quod attinet, effici contigit.

Facile intellegitur in tam amplo consensu nonnihil temporis necessarium fuisse ut ad consensionem de rebus perveniretur quae, salva caritate, causam praebuerant discrepantiae, minime quidem mirandae sed animos paulum sollicitantis.

Id ipsum e provido Dei consilio propterea evenit, ut veritas in sua luce poneretur et coram universa hominum societate manifesta fieret sancta libertas filiorum Dei, quae in Ecclesia viget.

Neque fortuito coeptum est ab expendendo schemate de sacra Liturgia, utpote quae ageret de rationibus, quae inter hominem ac Deum intercedunt. Sunt enim hae summi momenti rationes, quae in solido fundamento Revelationis et Magisterii apostolici innitantur oportet, ut opus impendatur in bonum animorum amplissima illa cum iudicandi ratione, quae non sapiat nimiam illam levitatem et festinationem, saepe propriam rationum inter solos homines.

Deinde quinque schemata proposita sunt, de quibus disceptatum est et sententiae latae, quas utilissimas esse arbitramur ad certam ac definitam compositionem approbationemque singularum constitutionum perficiendam, ita ut merito colligi possit bona initia posita esse eorum de quibus adhuc erit disputandum.

II. Concilii progressus

En inde, venerabiles Fratres, oculi Nostri ad operam illam convertuntur, quae proximo novem mensium intervallo, licet tecta silentio nec tamen minore cum gravitate, insumetur, postquam ad honorem vestri Sedes reversi eritis.

Dum unumquemque vestrum in sua quisque dioecesi contemplamur, commoto oblectamento animus perfunditur Noster, cum sciamus vos, ex hac Urbe redeuntes, fiduciae et caritatis fulgentem veluti facem commissis populis elaturos esse, atque Nobiscum Deum impensius usque deprecaturus, ita ut in memoriam suavissime reducantur verba Libri Ecclesiastici de Summo Sacerdote Simone: « et ipse stans iuxta aram, et circa illum corona fratrū » (Eccli 5, 13).

Ut videtis, mutua hac precum voluntatumque conspiratione navitas nostra procedit.

Coniuncta opera ob sollemnem hanc celebritatem non intermittitur: immo labores, qui nos omnes manent, maioris certo ponderis et momenti aestimandi sunt, quam in ceteris Oecumenicis Conciliis fuerunt, dum intervalla fiebant. Verum enimvero hodiernae vitae condicionibus singulorum hominum ac rerum ad apostolatum spectantium sedulae communicationes omne genus faciliores redduntur.

Etiam nova Commissio nuper constituta, in quam delecti viri e Cardinalium Collegio atque ex Episcoporum coetu cooptati sunt, ut universalis Ecclesiae partes gererent, id plane testatur: nempe labores Concilii non interquiescere. Etenim huius Commissionis proprium erit, proximis mensibus laboribus adesse et moderari, atque, collatis consiliis cum singulis Concilii Commissionibus, valida velut fundamenta iacere, ut Oecumenica Synodus ad felicem exitum perveniat. Concilium ergo nostrum proximis novem mensibus, quibus sessiones intermittentur, coeptum iter actuosissime perget.

Tonus 1. D, D, D, f, g, g, a, a, a.

Mediatio duplidi constans accentu.

Terminationes unico constans accentu tribusque syllabis antecedentibus.

1. Magni fcat. Et exultavit spiritus meus in Domino. Musical notation for Tonus 1.

- 1. Quia respexit humilitatem ancillae tuae: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. 2. Quia fecit mihi magna qui potens est: et sanctum nomen eius.

Tonus 4. E, A, A.

Mediatio unico constans accentu tribusque syllabis antecedentibus.

Terminationes unico constans accentu tribusque syllabis antecedentibus.

1. Credidi propter quod locutus sum: ego autem humilissimus sum nimis. Musical notation for Tonus 4.

- 1. Credidi propter quod locutus sum: ego autem humilissimus sum nimis. 2. Ego dixi in excessu meo: Omnes domus mendaces.

Tonus 7. a, b, c, e, d.

Mediatio duplidi constans accentu.

Terminationes duplidi constans accentu.

1. Confitebor tibi Domine in toto corde meo: in confitio iustorum et congregatio. Musical notation for Tonus 7.

- 1. Magna opera Domini: exquisita in omnes voluntates eius. 2. Confessio et magnificentia opus eius: et iustitia eius manet in saeculum saeculi.

Tonus 2. D.

Mediatio unico constans accentu.

Terminationes unico constans accentu unaque syllaba antecedente.

1. Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. Musical notation for Tonus 2.

- 1. Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. 2. Doceat penam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.

Tonus 5. a.

Mediatio unico constans accentu.

Terminationes duplidi constans accentu.

1. Exaltabo te Deus meus rex: et benedicam nomini tuo in saeculum et in saeculum saeculi. Musical notation for Tonus 5.

- 1. Exaltabo te Deus meus rex: et benedicam nomini tuo in saeculum et in saeculum saeculi. 2. Per singulos dies benedicam tibi: et laudabo nomen tuum in saeculum et in saeculum saeculi.

Tonus 8. G, G, c.

Mediatio unico constans accentu.

Terminationes unico constans accentu tribusque syllabis antecedentibus.

1. Nisi Dominus sedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant. Musical notation for Tonus 8.

- 1. Nisi Dominus sedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant. 2. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.

Tonus 3. D, a.

Mediatio duplidi constans accentu (sed ultimo accentu additur superveniens anticipata, cum acuta habetur antepenultima).

Terminationes unico constans accentu unaque syllaba antecedente.

1. Laudate pueri Domini: laudate nomen Domini. Musical notation for Tonus 3.

- 1. Laudate pueri Domini: laudate nomen Domini. 2. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, et usque in saeculum.

Tonus 3. a, g.

Mediatio duplidi constans accentu (sed ultimo accentu additur superveniens anticipata, cum acuta habetur antepenultima).

Terminationes unico constans accentu unaque syllaba antecedente.

1. Laudate pueri Domini: laudate nomen Domini. Musical notation for Tonus 3.

- 1. Laudate pueri Domini: laudate nomen Domini. 2. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, et usque in saeculum.

Tonus 6. F.

Mediatio unico constans accentu unaque syllaba antecedente.

Terminationes unico constans accentu tribusque syllabis antecedentibus.

1. Usque vir qui timeat Dominum: in mansuetudine eius. Musical notation for Tonus 6.

- 1. Usque vir qui timeat Dominum: in mansuetudine eius. 2. Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedictu.

Tonus Peregrinus.

Mediatio unico constans accentu tribusque syllabis antecedentibus.

Terminationes unico constans accentu unaque syllaba antecedente.

1. Laudate pueri Domini: laudate nomen Domini. Musical notation for Tonus Peregrinus.

- 1. Laudate pueri Domini: laudate nomen Domini. 2. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc et usque in saeculum.

Caput 1.
PROOEMIUM

COMPENDIUM THEOLOGIAE AD FRATREM REGINALDUM

1. — Aeterni Patris Verbum sua immensitate universa comprehendens, ut hominem per peccata minoratum in celsitudinem divinae gloriae revocaret, breve fieri voluit nostra brevitate assumpta, non sua deposita maiestate. Et ut a caelestis verbi capessenda doctrina nullus excusabilis redderetur, quod pro studiosis diffuse et dilucide per diversa Scripturae sanctae volumina tradiderat, propter occupatos sub brevi summa humanae salutis doctrinam conclusit.

Consistit enim humana salus in veritatis cognitione, ne per diversos errores intellectus obscureretur humanus; in debiti finis intentione, ne indebitos fines sectando, a vera felicitate deficiat; in iustitiae observatione, ne per vitia diversa sordescat. Cognitionem autem veritatis humanae salutis necessariam brevibus et paucis fidei articulis comprehendit. Hinc est quod Apostolus ad Roman. IX, 28, dicit: *Verbum abbreviatum faciet Deus super terram.* Et hoc quidem est verbum fidei, quod praedicamus. Intentionem humanam brevi oratione rectificavit: in qua dum nos orare docuit, quomodo nostra intentio et spes tendere debet, ostendit. Humanam iustitiam quae in legis observatione consistit, uno praecepto caritatis consummavit. *Plenitudo enim legis est dilectio* [Rom. XIII, 10]. Unde Apostolus, I Cor. XIII, 13, in fide, spe et caritate, quasi in quibusdam salutis nostrae compendiosis capitulis, totam praesentis vitae perfectionem consistere docuit dicens: *Nunc autem manent fides, spes, caritas.* Unde haec tria sunt, ut beatus Augustinus dicit [Enchir., cap. 3, PL. 40, 232], quibus colitur Deus.

2. — Ut igitur tibi, fili carissime Reginalde, compendiosam doctrinam de christiana religione tradam, quam semper prae oculis possis habere, circa haec tria in praesenti opere tota nostra versatur intentio. *Primum* de fide, *secundo* de spe, *tertio* vero de caritate agemus. Hoc enim et apostolicus ordo habet, et ratio recta requirit. Non enim amor rectus esse potest, nisi debitus finis spei statuatur; nec hoc esse potest, si veritatis agnitio desit. *Primo* igitur necessaria est fides, per quam veritatem cognoscas; *secundo* spes, per quam in debito fine tua intentio collocetur; *tertio* necessaria est caritas, per quam tuus affectus totaliter ordinetur.

Caput 123.

QUOD OMNIA REGUNTUR DIVINA PROVIDENTIA.

240. — Ex praedictis autem manifestum esse potest quod omnia divina providentia gubernantur. Quaecumque enim ordinantur ad finem alicuius agentis, ab illo agente diriguntur in finem, sicut omnes qui sunt in exercitu, ordinantur ad finem ducis, qui est victoria, et ab eo diriguntur in finem. Supra autem ostensum est [cap. 101] quod omnia suis actibus tendunt in finem divinae bonitatis. Ab ipso igitur Deo, cuius hic finis proprius est, omnia diriguntur in finem. Hoc autem est providentia alicuius regi et gubernari. Omnia igitur divina providentia reguntur.

241. — *Adhuc.* Ea quae deficere possunt, et non semper eodem modo se habent, ordinari inveniuntur ab his quae semper eodem modo se habent, sicut omnes motus corporum inferiorum, qui defectibiles sunt, ordinem habent secundum invariabilem motum caelestis corporis. Omnes vero creaturae mutabiles et defectibiles sunt. Nam in creaturis intellectualibus, quantum ex eorum natura est, defectus voluntariae actionis inveniri potest; creaturae vero aliae motum participant vel secundum generationem et corruptionem, vel secundum locum tantum: solus autem Deus est in quem nullus defectus cadere potest. Relinquitur igitur quod omnia alia ordinantur ab ipso.

242. — *Item.* Ea quae sunt per participationem, reducuntur in id quod est per essentiam, sicut in causam: omnia enim ignita suae ignitionis ignem causam habent aliquo modo. Cum igitur solus Deus per essentiam sit bonus, cetera vero omnia per quamdam participationem complementum obtineant bonitatis, necesse est quod omnia ad complementum bonitatis perducantur a Deo. Hoc autem est regi et gubernari; secundum hoc enim aliqua gubernantur vel reguntur, quod in ordine

boni statuuntur. Omnia ergo gubernantur et reguntur a Deo.

Caput 142.

QUOD NON DEROGAT BONITATI DEI,
QUOD MALA PERMITTAT.

283. — Nec tamen hoc divinae bonitati repugnat, quod mala esse permittit in rebus ab eo gubernatis.

Primo quidem quia providentiae non est naturam gubernatorum perdere, sed salvare. Requirit autem hoc perfectio universi ut sint quaedam in quibus malum non possit accidere, quaedam vero quae defectum mali pati possint secundum suam naturam. Si igitur malum totaliter excluderetur a rebus, providentia divina non regerentur res secundum earum naturam, quod esset maior defectus quam singulares defectus qui tollerentur.

Secundo, quia bonum unius non potest accidere sine malo alterius, sicut videmus quod generatio unius non est sine corruptione alterius, et nutrimentum leonis non est sine occisione alterius animalis, et patientia iusti non est sine persecutione iniusti. Si igitur malum totaliter excluderetur a rebus, sequeretur quod multa etiam bona tollerentur. Non igitur pertinet ad divinam providentiam ut malum totaliter excludatur a rebus, sed ut mala quae proveniunt, ad aliquod bonum ordinentur.

Tertio, quia ex ipsis malis particularibus commendabiliora redduntur bona dum eis comparantur, sicut ex obscuritate nigri magis declaratur claritas albi. Et sic per hoc quod permittit mala esse in mundo, divina bonitas magis declaratur in bonis, et sapientia in ordinatione malorum ad bona.

Caput 233.

DE ORATIONE CHRISTI.

495. — Quia vero oratio est desiderii expositiva, ex diversitate appetituum ratio sumi potest orationis quam Christus imminente passione proposuit dicens, Matth. XXVI, 39: *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* In hoc enim quod dixit, *Transeat a me calix iste*, motum inferioris appetitus et naturalis designat, quo naturaliter quilibet mortem refugit, et appetit vitam. In hoc autem quod dicit, *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis*, exprimit motum superioris rationis omnia considerantis prout sub ordinatione divinae sapientiae continentur.

Ad quod etiam pertinet quod dicit, *Si non potest*, hoc solum fieri posse demonstrans quod secundum ordinem divinae voluntatis procedit. Et quamvis calix passionis non transivit ab eo quin ipsum biberit, non tamen dici debet quod eius oratio exaudita non fuerit. Nam secundum Apostolum ad Hebr. V, 7, in omnibus *exauditus est pro sua reverentia.* Cum enim oratio, ut dictum est, sit desiderii expositiva, illud simpliciter oramus quod simpliciter volumus: unde et desiderium iustorum, orationis vim obtinet apud Deum, secundum illud Psal. IX, 17: *Desiderium pauperum exaudivit Dominus* (1). Illud autem simpliciter volumus quod secundum rationem superiorem appetimus ad quam solam pertinet consentire in opus. Illud autem simpliciter oravit Christus ut Patris voluntas fieret, quia hoc simpliciter voluit, non autem quod calix ab eo transiret, quia nec hoc simpliciter voluit, sed secundum inferiorem rationem, ut dictum est.

Caput 234.

DE SEPULTURA CHRISTI.

496. — Consequuntur autem hominem ex peccato post mortem alii defectus et ex parte corporis, et ex parte animae. Ex parte corporis quidem, quod corpus redditur terrae, ex qua sumptum est. Hic autem defectus corporis in nobis quidem secundum duo attenditur, scilicet secundum positionem, et secundum resolutionem. Secundum positionem quidem, in quantum corpus mortuum sub terra ponitur sepultum; secundum resolutionem vero, in quantum corpus in elementa solvitur, ex quibus est compactum.

Horum autem defectuum primum quidem Christus pati voluit, ut scilicet corpus eius sub terra poneretur. Alium autem

defectum passus non fuit, ut scilicet corpus eius in terram resolveretur: unde de ipso Psal. XV, 10, dicit: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem* (2), id est corporis putrefactionem.

Huius autem ratio est, quia corpus Christi materiam sumpsit de natura humana, sed formatio eius non fuit virtute humana, sed virtute Spiritus Sancti. Et ideo propter substantiam materiae subterraneum locum, qui corporibus mortuis deputari consuevit, voluit pati: locus enim corporibus debetur secundum materiam praedominantis elementi. Sed dissolutionem corporis per Spiritum Sanctum fabricati pati non voluit, quia quantum ad hoc ab aliis hominibus differbat.

Caput 241.

QUOD CHRISTUS

SECUNDUM NATURAM HUMANAM IUDICABIT.

520. — Ex his quae dicta sunt, manifeste colligitur quod per Christi passionem et mortem, resurrectionis atque ascensionis gloriam, a peccato et morte liberati sumus, et iustitiam et immortalitatis gloriam, hanc in re, illam in spe adepti. Haec autem quae praediximus, scilicet passio, mors et resurrectio, et etiam ascensio, sunt in Christo completa secundum humanam naturam. Consequenter igitur oportet dici, quod secundum ea quae in humana natura Christus vel passus est vel fecit, nos a malis tam spiritualibus quam corporalibus liberando, ad spiritualia et aeterna bona promovit.

521. — Est autem consequens ut qui aliquibus aliqua bona acquirit, eadem ipsis dispenset. Dispensatio autem bonorum in multos requirit iudicium, ut unusquisque secundum suum gradum accipiat. Convenienter igitur Christus secundum humanam naturam, secundum quam mysteria humanae salutis implevit, iudex constituitur a Deo super homines, quos salvavit: unde dicitur Ioan. V, 27: *Potestatem dedit ei iudicium facere*, scilicet Pater Filio, *quia Filius hominis est.*

522. — Quamvis et hoc habeat aliam rationem. Est enim conveniens ut iudicem videant iudicandi: Deum autem, apud quem iudicis auctoritas residet, in sua natura videre est praemium, quod per iudicium redditur. Oportuit igitur quod Deus iudex, non in natura propria, sed in natura assumpta, ab hominibus videretur qui iudicandi sunt, tam bonis quam malis. Multi enim si Deum in natura Divinitatis viderent, iam praemium reportarent, quo se reddiderunt indignos.

523. — Est etiam conveniens exaltationis praemium humiliationi Christi respondens, qui usque ad hoc humiliari voluit ut sub homine iudice iudicaretur iniuste: unde ad hanc humiliationem exprimendam signanter in Symbolo eum sub Pontio Pilato passum fatemur. Hoc igitur exaltationis praemium debebatur ei ut ipse secundum humanam naturam iudex a Deo omnium hominum mortuorum et vivorum constitueretur, secundum illud Iob XXXVI, v. 17: *Causa tua quasi impii iudicata est: causam iudiciumque recipies.*

524. — Et quia potestas iudiciaria ad Christi exaltationem pertinet, sicut et resurrectionis gloria, Christus in iudicio apparebit non in humilitate, quae pertinebat ad meritum, sed in forma gloriosa ad praemium pertinente: unde dicitur in Evangelio [Luc. XXI, 27], quod *videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et maiestate.*

Visio autem claritatis ipsius electis quidem, qui eum dilexerunt, erit ad gaudium, quibus Isa. XXXIII, 17, promittit: *Regem in decore videbunt* (1); impiis autem erit ad confusionem et luctum, quia iudicantis gloria et potestas, damnationem timentibus, tristitiam et metum inducit: unde dicitur Isa. XXVI, 11: *Videant et confundantur zelantes populi, et ignis hostes tuos devoret.*

Et quamvis in forma gloriosa se ostendat, apparebunt tamen in eo indicia passionis non cum defectu sed cum decore et gloria, ut ex his visis et electi recipiant gaudium, qui per passionem Christi se liberatos recognoscent, et peccatores tristitiam, qui tantum beneficium contempserunt: unde dicitur Apoc. I, 7: *Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt; et plangent se super eum omnes tribus terrae.*

A DIALOGUE ON EARLY RISING

- A. Hodie volebam te conventum sed negabaris esse domi.
- B. Non mentiti sunt omnino. Non eram quidem tibi, sed eram tum mihi maxime.
- A. Quid aenigmatis est istud quod refers?
- B. Nosti illud vetus proverbium, "non dormio omnibus." Nec iocus Nasicae fugit te, cui volenti invisere familiarem Ennium, cum ancilla iussu heri negasset esse domi, Nasica sensit, et discessit. Caeterum ubi Ennius vicissim ingreassus domum Nasicae rogaret puerum num esset intus, Nasica clamavit de conclavi, inquires, "Non sum domi." Quumque Ennius, agnita voce, dixisset, "Impudens, non agnosco te loquentem?" "Imo," inquit Nasica, "tu impudentior, qui non habes fidem mihi, cum ego crediderim tuae ancillae."
- A. Eras fortassis occupator.
- B. Imo suaviter otiosus.
- A. Rursum torques aenigmate.
- B. Dicam igitur explanate. Nec dicam ficum aliud quam ficum.
- A. Dic.
- B. Altum dormiebam.
- A. Quid ais? Atqui octava hora praeterierat iam, cum sol surgat hoc mense ante quartam.
- B. Liberum est soli per me quidem surgere vel media nocte, modo liceat mihi dormire usque ad satietatem.
- A. Verum utrum istuc accidit casu, an est consuetudo?
- B. Consuetudo prorsus.
- A. Atqui consuetudo rei non bonae est pessima.
- B. Imo nullus somnus est suavior quam post exortum solem.
- A. Qua hora tandem soles relinquere lectum?
- B. Inter quartam et nonam.
- A. Spatium satis amplum. Reginae vix tot horis comuntur; sed unde venisti in istam consuetudinem?
- B. Quia solemus proferre convivia, lusus, et iocos in multam noctem. Pensamus id dispendii matutino somno.
- A. Vix unquam vidi hominem perditius prodigum te.
- B. Videtur mihi parsimonia magis quam profusio. Interim nec absumo candelas, nec detero vestes.
- A. Praepostera frugalitas quidem servare vitrum ut perdas gemmas. Ille philosophus sapuit aliter, qui rogatus quid esset pretiosissimum, respondit, "tempus." Porro cum constet diluculum esse optimam partem totius diei, tu gaudes perdere quod est pretiosissimum in pretiosissima re.
- B. An hoc perit quod datur corpusculo?
- A. Imo detrahitur corpusculo, quod tum suavissime afficitur, maximeque vegetatur, cum reficitur tempestivo moderatoque somno, et corroboratur matutina vigilia.
- B. Sed est dulce dormire.
- A. Quid potest esse dulce sentienti nihil?
- B. Hoc ipsum est dulce sentire nihil molestiae.
- A. Atqui sunt feliciores isto nomine, qui dormiunt in sepulchris, nam nonnunquam insomnia sunt molesta dormienti.
- B. Aiunt corpus saginari maxime eo somno.
- A. Ista est sagina glirium, non hominum. Animalia quae parantur epulis recte saginantur. Quorsum attinet homini accersere obesitatem, nisi ut incedat onustus graviore sarcina? Dic mihi, si haberes famulum, utrum malles obesum, an vegetum et habilem ad omnia munia?
- B. Atqui non sum famulus.
- A. Sat est mihi quod malles ministrum aptum officiis, quam bene saginatum.
- B. Plane, mallem.
- A. At Plato dixit animum hominis esse hominem, corpus esse nihil aliud quam domicilium aut instrumentum. Tu certe fateberis, opinor, animam esse principalem portionem hominis, corpus ministrum animi.
- B. Esto, si vis.
- A. Cum tibi nolles ministrum tardum abdomini, sed malles agilem et alacrem, cur paras ignavum et obesum ministrum animo?
- B. Vincor veris.
- A. Iam accipe aliud dispendium. Ut animus longe praestat corpori, ita fateris opes animi longe praecellere bona corporis.
- B. Dicis probabile.
- A. Sed inter bona animi sapientia tenet primas.
- B. Fateor.
- A. Nulla pars diei est utilior ad parandam hanc, quam diluculum, cum sol exoriens novus adfert vigorem et alacritatem omnibus, discutitque nebulas consuetas exhalari e ventriculo, quae solent obnubilare domicilium mentis.
- B. Non repugno.
- A. Nunc supputa mihi quantum eruditionis possis parare tibi illis quatuor horis quas perdis intempestivo somno.
- B. Multum profecto.
- A. Expertus sum plus effici in studiis una hora matutina, quam tribus pomeridianis, idque nullo detrimento corporis.
- B. Audivi.
- A. Deinde reputa illud; si conferas in summam iacturam singulorum dierum, quantus cumulus sit futurus.
- B. Ingens profectio.
- A. Qui profundit gemmas et aurum temere, habetur prodigus et accipit tutorem; qui perdit haec bona tanto pretiosiora, nonne est multo turpius prodigus?
- B. Sic apparet, si perpendamus rem recta ratione.
- A. Iam expende illud quod Plato scripsit, nihil esse pulchrius, nihil amabilius sapientia, quae, si posset cerni corporeis oculis, excitaret incredibiles amores sui.
- B. Atqui illa non potest cerni.
- A. Fateor, corporeis oculis; verum cernitur oculis animi, quae est potior pars hominis; et ubi est incredibilis amor, ibi oportet adsit summa voluptas, quoties animus concreditur cum tali amica.
- B. Narras veri simile.
- A. Ito nunc et commuta somnum, imaginem mortis, cum hac voluptate, si videtur.
- B. Verum interim nocturni lusus pereunt.
- A. Perdit plumbum bene qui vertit in aurum. Natura tribuit noctem somno. Exoriens sol cum revocat omne genus animantium, tum praecipue hominem, ad munia vitae. "Qui dormiunt," inquit Paulus, "dormiunt nocte; et qui sunt ebrii, sunt ebrii nocte." Proinde quid est turpius quam, cum omnia animantia expergiscantur cum sole, etiam quaedam salutent eum nondum apparentem, sed adventantem cantu, cum elephantus adoret orientem solem, hominem stertere diu post exortum solis? Quoties ille aureus splendor illustrat tuum cubiculum, nonne videtur exprobrare dormienti, "Stulte, quid gaudes perdere optimam partem vitae tuae? Non luceo in hoc ut dormiatis abditis, sed ut invigiletis honestissimis rebus. Nemo accendit lucernam, ut dormiat, sed ut agat aliquid operis; et nihil aliud quam stertis ad hanc lucernam, pulcherrimam omnium?"
- B. Declamas belle.
- A. Non belle sed vere. Age, non dubito quin audiveris frequenter illud Hesiodicum, "Parsimonia est sera in fundo."
- B. Frequentissime, nam vinum est optimum in medio dolio.
- A. Atqui prima pars in vita, nimirum, adolescentia est optima.
- B. Profecto est sic.
- A. At diluculum est hoc dici, quod adolescentia vitae. An non faciunt igitur stulte, qui perdunt adolescentiam nugis, matutinas horas somno?
- B. Apparet sic.
- A. An est ulla possessio, quae sit conferenda cum vita hominis?
- B. Ne universa gaza quidem Persarum.
- A. An non odisses hominem vehementer, qui posset ac vellet decurtare vitam tibi malis artibus ad aliquot annos?
- B. Ipse mallem eripere vitam illi.
- A. Verum arbitror peiores et nocentiores, qui volentes reddunt vitam brevioram sibi.
- B. Fateor, si quis tales reperiuntur.
- A. Reperiuntur! Imo omnes similes tui faciunt id.
- B. Bona verba!
- A. Optima. Reputa sic cum tuo animo, nonne Plinius videtur dixisse rectissime vitam esse vigiliam et hominem vivere hoc pluribus horis, quo maiorem partem temporis impenderit studiis? Somnus enim est quaedam mors. Unde et fingitur venire ab inferis, et dicitur germanus mortis ab Homero. Itaque quos somnus occupat nec censentur inter vivos, nec inter mortuos, sed tamen potius inter mortuos.
- B. Ita videtur omnino.
- A. Nunc subducito rationem mihi, quantam portionem vitae resecent sibi qui singulis diebus perdunt tres aut quatuor horas somno.
- B. Video immensam summam.
- A. Nonne haberes alcumistam pro Deo, qui posset adiacere decem annos summam vitae, et revocare pro vectiorem aetatem ad vigorem adolescentiae?